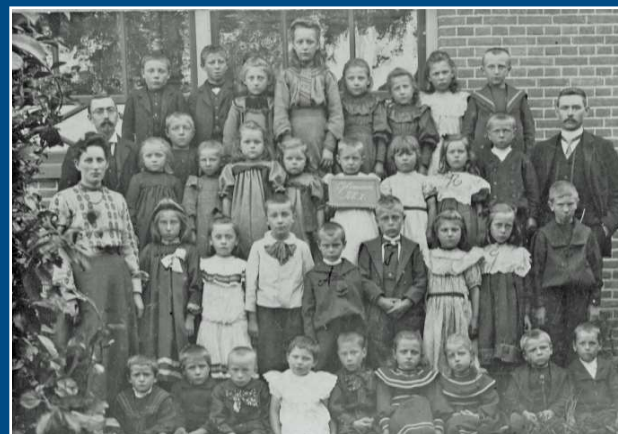

Harens Old Goud

**Bij de tijd over
Haren, Glimmen, Onnen en Noordlaren**

**Harens
Historische
Kring**

Old Go

Harens Historische Kring Old Go

Oprichtingsjaar	2010
Doelstelling	Het bevorderen van de belangstelling voor en het bundelen en publiceren van kennis over de geschiedenis van de voormalige gemeente Haren
Activiteiten	Lezingen, Excursies, Rubriek in Haren de Krant, uitgave Harens Old Goud, presentatie en promotie op markten en andere evenementen
Werkgroepen	Digitaal fotoarchief, contactpersonen Karel Eisses en Karel Gerbers Open Monumentendag, contactpersoon Henk Bazuin
Bezoekerscentrum/ Archief	Oude Brinkweg 12A, Haren (boven de judoschool) Iedere eerste donderdag van de maand geopend van 14.00 uur tot 16.00 uur. In juli en augustus gesloten
Samenwerking	Old Go is lid van de Culturele Raad Haren. Verder werkt de vereniging samen met de Stichting Harener Historische Commissie en de Stichting Bezoekerscentrum Klooster Yesse in het Historisch Platform Haren
Bestuur	Voorzitter: Eppo van Koldam Secretaris: Henk Dröge Penningmeester: Henk Bazuin Bestuurslid : Henk Abbring Bestuurslid: Hermien Noordhoff
Postadres	Henk Dröge, Scheperweg 44, 9751 RR HAREN GN
Email	info@oldgo.nl
Website	www.oldgo.nl webredacteur: Hermien Noordhoff webmaster: Dick Schaap email voor beide: webmaster@oldgo.nl
Lidmaatschap	Opgave lidmaatschap via www.oldgo.nl Individueel lidmaatschap: €17,50 per jaar Gezinslidmaatschap: €27,50 per jaar. Het lidmaatschap kan op elk moment ingaan en is geldig voor het lopende jaar. Opzeggingen moeten voor 1 december worden gemeld.
Bankrekening	NL 86 RABO 0517 0712 86 t.n.v. Harens Historische Kring Old Go
ANBI	De vereniging heeft de ANBI status

Colofon Harens Old Goud

Harens Old Goud is een uitgave van de Harens Historische Kring Old Go en verschijnt 2x per jaar in juni en december.

Redactie: Annemiek Bos, Trijnie Brunt, Eppo van Koldam, Dick van Nieulande en Roelof van Wijk
Email: redactie@oldgo.nl

Druk: Drukkerij G. van Ark, Haren

Losse nummers, zolang de voorraad strekt, € 4,- per stuk

Copyright ©Harens Historische Kring Old Go
ISSN: 2405-5948

De redactie behoudt zich het recht voor artikelen aan te passen.

Overname van (gedeelten) van artikelen en/of afbeeldingen is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie

Inhoudsopgave

Van de voorzitter en de redactie	3
Het leven en werk van Tonnis Klaas van Eerden	4
Oorlogsslachtoffer Wildrik Jan Bos	7
Jonge geschiedenis 2001	8
Raadsels Jan Pauwels Veldman	11
Landhuishoudkundige school in Haren	12
105 jaar elektra in Haren	14
Reacties op het afgebeelde schilderij van Jan Harm Oostendorp	15
Zwanehals in het Quintusbos in Glimmen	16
Kinderevacuees in Haren in 1945	18
Evacuees uit Zuid-Holland in 1945	19
Oorlogsevacuë in Onnen in 1945	20
Huize Tjiburg te Onnen	22
Excursie Hof te Hemmen	24
Schoolfoto Glimmen	34
Tegeltableaus in de Buitenschool te Glimmen	35

Van de voorzitter

Laat ik beginnen met mijn gevoel weer te geven: trots. We zijn het als nuchtere Groningers niet gewend ons zelf op de borst te kloppen. Toch meen ik, dat we best trots mogen zijn op wat we als vereniging bij de organisatie van de excursie Hof te

Hemmen op 12 september jl. gepresteerd hebben. Onder moeilijke omstandigheden hebben we ca. 140 deelnemers een interessant en goed georganiseerd programma aangeboden. En dat met de inzet van het gehele bestuur en de enthousiaste hulp van Christiaan Sjobbema, Jan Dijkema, Cees van Ham en – onze gastheer die dag – Henk van Hemmen. We hebben hier goed mee gescoord en zijn op een zeer positieve manier in het nieuws (met name Harener Weekblad) gekomen. Heeft u de filmbeelden op onze website al gezien?

Trots mogen we naar mijn mening ook zijn op deze uitgave van Harens Old Goud. Ik verwijs voor bijzonderheden naar het onderstaande bericht van de redactie.

Ten slotte geldt dat gevoel van trots ook voor onze website www.oldgo.nl. Het is fantastisch om te zien hoeveel informatie over Haren, Glimmen, Onnen en Noordlaren wij hier samen hebben gebracht.

Uiteraard heeft het bestuur nagedacht over het organiseren van activiteiten in het seizoen 2020-2021. De conclusie is, dat we dat niet aandurven. Het zou mogelijk zijn om lezingen te organiseren voor een beperkt aantal leden in een zaal waar iedereen op gepaste afstand zit. Tenminste als ik dit schrijf, is dat nog mogelijk, hoe de wereld er morgen uit ziet weten we niet. Maar zo'n steriel gebeu-

ren past niet bij de bijeenkomsten van Old Go. Daarom organiseren we voorlopig maar even niets en blijft ons verenigingscentrum op slot. Dit blad en de website zijn nu onze belangrijkste contactmogelijkheden met de leden. Met spanning kijken we uit naar het voorjaar. Zal het dan mogelijk zijn de draad weer op te pakken en het uitgestelde programma in het kader van '75-jaar vrijheid' te laten doorgaan? We wachten af.

Intussen zoekt het bestuur naar alternatieven. Zo zijn we altijd bereid om vragen over de historie te beantwoorden. U kunt ons mailen, bellen of schrijven. Ook denken we aan de organisatie van een quiz over de historie van onze dorpen via internet. Dit zou dan een leuke vraag kunnen zijn: in welk dorp komt Sinterklaas hier aan?

Foto Jan Buwalda voor het Harener Weekblad

Zo heb ik meteen een mooi bruggetje naar de aankomende feestdagen. Ik wens u in familiekring fijne dagen toe. En voor nu: veel leesplezier met deze extra dikke uitgave van Harens Old Goud!

Van de redactie

In deze vreemde 'coronatijd' is het ons toch gelukt een mooi blad samen te stellen. Van samen vergaderen was helaas geen sprake. Alle stukken werden per mail aangeleverd, verwerkt en weer doorgegeven.

Dit keer is de opmaak van het blad bij de redactie gebleven. Eppo van Koldam heeft een bewerkingsprogramma aangeschaft. Op deze manier kunnen we zelf zien, waar eventueel nog een 'gaatje' ontstaat of dat een verhaal toch moet worden ingekort.

Deze december-editie bestaat uit meer pagina's dan dat u van ons gewend bent. De excursie tijdens de Open Monumenten Dag op 12 september was een groot succes. De vijf sprekers van die dag hebben hun verhaal op schrift gezet. Wij willen u deze verhalen niet onthouden. Daarbij komt dat er verder ook geen activiteiten zijn geweest en

u nu meer leesplezier ontvangt.

In het juninummer van Old Go hebben wij u gevraagd naar verhalen over kinderopvang in Haren bij pleeggezinnen tijdens de oorlog. Via Jan K. Berends is het verhaal van Aad Steenhuizen bij ons ingeleverd. Ook Eisse Bakker heeft een verhaal over de kinderen die tijdelijk woonden bij pleeggezinnen.

Een jaar geleden hebben wij al eens de vraag gesteld: "hoe vierde u vroeger (als kind) het kerstfeest?" Wat zou het leuk zijn eens uw ervaringen van jaren geleden te horen. Werd de kerst wel gevierd in de oorlogsjaren? Vierde u dat altijd in huiselijke kring, met uw grootouders erbij? Was het eten tijdens die dagen net zo uitgebreid als anno 2020? Wij zien uw verhalen graag tegemoet.

De redactie wenst u hele gezellige feestdagen, met of zonder de familieleden!

Het leven en werk van Tonnis Klaas van Eerden

In eerdere edities van Haren Old Goud is geschreven over bouwondernemer Oomkes uit Westerbroek. Aan architect Meindert Gerben Eelkema uit Haren zijn zelfs twee artikelen gewijd. Deze namen zijn onlosmakelijk verbonden met de fraaie woningen in de dorpskern van Haren. Aan deze twee namen wordt in dit artikel die van architect Tonnis Klaas van Eerden toegevoegd. In een uitgebreid overzicht heeft de heer Van Eerden zijn leven en werken vastgelegd. Dit overzicht is mij aangereikt door één van onze donateurs, de heer Jaap Wierenga, een achterneef van Tonnis van Eerden. Onderstaand kunt u een samenvatting lezen van wat door de heer Van Eerden is geschreven. Het hoofdstukje 'technische uitvoering en materiaalgebruik' is van de hand van Jaap Wierenga; de geplaatste foto's komen uit zijn archief.

Door Henk Bazuin

Tonnis Klaas van Eerden is geboren in 1898 in Garrelsweer als zoon van Alje van Eerden, timmerman, en Jantje Keur. Nadat hij 8 klassen van de lagere school had doorlopen ging Tonnis Klaas aan het werk bij zijn vader. De eerste klus bestond uit het meehelpen bij het vergroten van het schoolplein van de lagere school. Deze eerste ervaring maakte dat Tonnis het timmermansvak niet ambieerde en hij zich aandeed als hulpje in de bakkerij van een neef. Hier moest hij ervaren dat een bakker dikwijls dag en nacht moet werken en na een jaar werd deze baan weer ingeruild voor werk in het aannemersbedrijf van vader.

In de jaren 1914 en 1915 deed hij studie aan de teken-school in Loppersum. Hier werd onder anderen les gegeven door architect Tamme van Hoorn uit Loppersum. Voordat Tonnis in 1917/1918 in militaire dienst ging, had hij de nodige ervaring in het timmermansvak al opgedaan bij aannemers in diverse plaatsen in de provincie dit in combinatie met zijn studie. Vanuit de functie uitvoerder ging Tonnis solliciteren voor de functie opzichtertekenaar. Het werk bestond voornamelijk uit het maken van werktekeningen van kozijnen.

Na de bouw van een grote school in Harlingen kon Tonnis aan het werk als opzichtertekenaar bij architect Van Hoorn in Loppersum. Door een verkeerd beleid hield het kantoor van Van Hoorn op te bestaan. Tonnis besluit om vanaf dat moment te proberen eigen baas te worden. En het lukt hem. Er komen diverse opdrachten, zoals de bouw van zalen achter de kerk in Garrelsweer en de bouw van een nieuwe kosterswoning. Als zoon van een timmerman/aannemer is hij gevormd in de praktijk; zijn ontwerpen zijn traditioneel, gevarieerd in uiterlijk en gebaseerd op goed materiaalgebruik. Voor ideeën raadpleegt hij vakliteratuur en gaat zo nu en dan in de auto

naar 'Het Gooi', gewapend met een fototoestel.

De eerste eigen woning wordt in Loppersum gebouwd aan de Stationsweg. Na zijn huwelijk in 1923 gaat Tonnis hier wonen. Als hij dit in 1925 kan verkopen gaat hij zijn tweede woning bouwen aan de Molenweg in Loppersum waar hij blijft wonen tot 1970. Zijn derde woning heeft hij inmiddels in Hardenberg gebouwd en zo verhuist hij van Loppersum naar Hardenberg.

Een zus van Tonnis en haar man zijn woonachtig op Java maar willen rentenieren in Haren. Voor hen bouwt Tonnis zijn eerste huis in Haren aan de Terborgsteeg 6. Het is dan 1930. Blijkbaar geeft hij door de bouw van dit huis een goed visitekaartje af want tussen 1930 en 1940 heeft architect Tonnis Klaas van Eerden dan woonachtig in Loppersum, er nog ruim 30 ontworpen, vooral dubbele landhuizen.

Terborgsteeg 6 te Haren

Bouwen in de crisisjaren, ook in Haren

Meer vrijstaande woningen, na de oplevering van Terborgsteeg 6 volgen niet, de crisisjaren zijn uitgebroken. Aannemers, architecten en verdere ondernemers in de bouwsector hebben het moeilijk. Er zijn te weinig bouwopdrachten door particulieren en bedrijven gegeven.

Veel vooral kleine ondernemers gingen op eigen initiatief huizen bouwen; voor onroerend goed was veel belangstelling, de angst voor aandelen was duidelijk aanwezig; de lonen waren laag en het bouwen was relatief goedkoop. In Haren kon aan de 'nieuw aangelegde lanen' aan-

trekkelijk worden gebouwd. De opdrachtgevers waren in hoofdzaak kleine bouwondernemers of ook kleine 'speculanten', zoals ze toen werden genoemd, die na de bouw de woningen te koop aanboden of gingen verhuren.

Veel van de dubbele landhuizen die door T.K. van Eerden werden ontworpen, werden pas verkocht als ze klaar waren. Soms stonden ze een tijd leeg of werden eerst verhuurd. In sommige gevallen was Van Eerden zelf de investeerder of een familielid.

De architectonische nalatenschap

Tonnis Klaas van Eerden heeft ongeveer 450 bouwwerken ontworpen waarvan tussen 1930 en 1940 ruim 30 panden in Haren, vooral wat hij zelf noemde dubbele landhuizen.

Deze door hem gebouwde huizen staan op onderstaande adressen.

- Botanicuslaan 41 en 43. Rode baksteen en een rieten kap.
- Botanicuslaan 45 en 47, 49 en 51, 53 en 55.
- Emmalaan 6 en 8. De woning heeft een vloeiende hoekoplossing waarbij dankbaar gebruik is gemaakt van riet als dakbedekking.
- Emmalaan 18 en 20, 22 en 24, 26 en 28, 30 en 32. Hier is gebruik gemaakt van witte baksteen gevels, rode dakpannen en plaatselijke gepotdekselde delen.
- Hortuslaan 13 en 15.
- Kerklaan 82 en 82 A. De nrs 84 en 84A zijn aan elkaar gespiegeld.
- Molenweg 28 en 30. De opzet lijkt op Kerklaan 82 en 82A en Weg van de Jagerskampen 26 en 28.
- Onnerweg hoek Hoogveld. Beide hoekpanden
- Onnerweg 48. Een vrijstaande woning.
- Oude Middelhorst 17 en 19.
- Rijksstraatweg 219. Verbouwing van een bestaande woning.
- Weg voor de Jagerskampen 26 en 28.
- Westersedrift 22 en 24, 34 en 36, 38 en 40. Het laatste pand toont een specifieke hoekoplossing met de Wilhelminalaan.
- Westersedrift 27 en 29, 31 en 33, 45 en 47. Huisnummer 33 draagt de naam Hamerslag.
- Wilhelminalaan 23 en 25. Vloeiende lijnen in de rieten kapconstructie.

Aan de Meerweg wordt voor Hommes Betonbouw en Bouwmaterialen een woning met kantoor en opslagloods ontworpen. De panden zijn afgebroken in het kader van de aanleg van de A28.

In 1945 ontwerpt hij zijn laatste huis in Haren dat aan de Oude Hoflaan 20 en 22 staat, gebouwd door Bouwbedrijf M.W. Wierenga.

Botanicuslaan 53-55 te Haren

Emmalaan 6-8 te Haren

Kerklaan 17-19 te Haren

Botanicuslaan 41-43 te Haren

Westersedrift 22-24 te Haren

Westersedrift 27-29 te Haren

Wilhelminalaan 23-25 te Haren

Oude Hoflaan 20-22 te Haren

Technische uitvoering en materiaalgebruik

Baksteen, bij entreepartijen en rondom ramen van ondergeschikte ruimten in sierverbanden. In de dertiger jaren veel voorkomend onder de stijlrichting 'Amsterdamse School'. Houten kozijnen met toepassing van 'glas in lood' op plaatsen waar het uitzicht niet op de eerste plaats komt; voor kleine raamopeningen soms stalen kozijnen. Dakpannen en doorgaans flinke goten en dakoverstekken. Soms riet, en dan wordt ook royaal gebruik gemaakt van de eigenschap dat riet buigzaam is: de daklijn golft, het riet vouwt zich als een deken over de woning. Te zien aan de Emmalaan 6 en 8, en aan de Wilhelminalaan 23 en 25.

Is het ideaalbeeld van het villadorp de lommerrijke laan met vrijstaande individueel ontworpen villa's en landhuizen de realiteit, na 1929 is het 'soberder'. Maar in de ontwerpen proberen de architecten iets van de grandeur van de vrijstaande villa in de 'dubbele woning' te leggen. Niet twee gespiegelde woningen maar een opzet die aan één woning doet denken. Eén voordeur in de voorgevel, de tweede voordeur in de zijgevel; deze oplossing leidt ook vaak tot mooie zonnig woonkamers omdat de voordeur aan de noordzijde terecht is gekomen. Te zien aan de Weg van de Jagerskampen 26 en 28; hier wordt ook in de massaverdeling geprobeerd niet een beeld van twee woningen te geven.

Bij de dubbele woning is soms de noordelijke helft soberder van opzet en dus goedkoper dan de zuidelijke helft. De opdrachtgever bewoont vaak de zuidelijke helft; de noordelijke helft indien nodig wordt dan verhuurd. Verschil moet er wezen, zeggen we dan.

Tot slot

In 2020 terugkijkend op de ontwerpen van Van Eerden zien we dat er enorm veel variatie aanwezig is in zowel vorm als materiaalgebruik. Ook valt op dat veel ontwerpen nog in originele staat zijn; er zijn vooral uitbreidingen aan de achterzijden, en er zijn natuurlijk veel toegevoegde dak opbouwen, vaak net iets te groot.

De meeste van de ontwerpen van Van Eerden hebben een vriendelijke uitstraling, de mens Tonnis van Eerden was vriendelijk, sociaal en zakelijk.

Oorlogsslachtoffer Wildrik Jan Bos; nieuwe feiten en vragen

In 2010 verscheen als deel 15 in de Harener Historische Reeks het boek 'Van kwaad tot onvoorstelbaar erger', geschreven door Wil Legemaat. In dit boek staan korte beschrijvingen van alle (op dat moment bekende) oorlogsslachtoffers in de gemeente Haren. Dezelfde personen, die ook vermeld staan op de gedenksteen voor de dorpskerk aan de Rijksstraatweg. De gedachte was, dat het boek – 65 jaar na de oorlog – het sluitstuk zou zijn van de geschiedschrijving over de oorlogsslachtoffers. Niets bleek minder waar. Het boek leidde tot veel reacties van direct betrokkenen en tot nog meer informatie. Er kwamen zelfs nog namen van tot 2010 onbekende slachtoffers naar voren. In deze bijdrage gaat het over Wildrik Jan Bos.

Door Eppo van Koldam

Deze zomer werd ik benaderd door Sipke de Wind (bekend van de in februari jl. gehouden lezing over de bevrijding van Haren). Hij had bij zijn speuracties in de Groninger Archieven een levensverhaal gevonden van Wildrik Jan Bos (Toegang 2220 Verzameling documenten Oorlogs- en Verzetsmuseum Groningen; Inventarisnummer 332). Wildrik Jan Bos is een van de Harense oorlogsslachtoffers. In het levensverhaal staat een aantal gegevens, die een aanvulling vormen op het verhaal over Wildrik Jan Bos in het genoemde boek van Wil Legemaat. Maar die nieuwe gegevens leidden ook weer tot vragen. Vragen, die ik niet kon beantwoorden. Wellicht kunt u dat wel. Dan horen we dat graag!

Wildrik Jan Bos 59 jaar

De kop van het artikel over Wildrik Jan Bos in het boek 'Van Kwaad tot onvoorstelbaar erger' van Wil Legemaat. Zie voor meer info www.oldgo.nl => Publicaties => Harener Historische Reeks=> nr 15

De nieuwe gegevens

Het blijkt, dat Wildrik Jan Bos met zijn gezin inclusief schoonvader als bemiddelde rentenier in 1934 in Haren is komen wonen en wel in een riant eigen huis aan de Rijksstraatweg 289. Maar hoe kwam hij dan vlak voor de oorlog in een huurwoning in Tuindorp terecht? Daarover schrijft een neef in het levensverhaal het volgende.

“Wildrik Jan is op een gegeven moment in de dertiger jaren van de vorige eeuw met zijn hele hebben en houden in een landontginningsproject in Drenthe gestapt. Hij

was een van de zes deelnemers. Onder de andere vijf waren ook bankdirecteuren. Hij was te goed van vertrouwen en geloofde veel van wat men hem vertelde, met andere woorden hij was een beetje naïef. Het landontginningsproject liep niet goed en ging failliet. Op dat moment was Wildrik in tegenstelling tot de anderen zijn vermogen kwijt, en had hij geen inkomen meer. Na het faillissement werd het gezin draaiende gehouden door dochter Trijn. Zij had twee werkhuzen en kon erg goed naaien.”

Wildrik Jan Bos moest dus in 1939 zijn huis aan de Rijksstraatweg noodgedwongen verkopen en verhuizen naar een huurwoning in Tuindorp (huidig adres Tuindorppweg 22). Maar ook daar was het lastig om financieel overeind te blijven. Hij kiest voor een riskante oplossing. We volgen het verhaal van de neef.

“In de oorlog probeerde Wildrik zijn inkomen enigszins te verhogen door voor een organisatie in Amsterdam, tegen betaling, joden naar onderduikadressen te brengen en ze te voorzien van bonkaarten. Voor welke organisatie hij werkte is niet duidelijk. In Onnen waren twee joodse meisjes ondergebracht door Wildrik. Deze zijn verraden, omdat ze waarschijnlijk te openlijk met de andere jeugd omgingen. Het is echter niet geheel duidelijk of dit de oorzaak is van zijn arrestatie, want van de 22 door hem ondergebrachte joden zijn gelijktijdig met hem 21 opgepakt. Dat gebeurde op 23 augustus 1943.”

De vragen

De vragen komen voort uit het laatste citaat. Zijn er in Onnen inderdaad twee joodse kinderen na verraad opgepakt in 1943? Dat zal toch ook repercussies hebben gehad voor de gezinnen waar ze ondergedoken zaten. In geen enkel geschiedverhaal over Haren en Onnen heb ik hier een verwijzing naar kunnen vinden. Dat geldt ook voor de grote razzia, die dan op 23 augustus 1943 moet hebben plaats gevonden. Uiteraard kan het daarbij ook gaan om adressen buiten Haren in de regio.

Van kamp naar kamp

Wil Legemaat schrijft in haar boek, dat Wildrik Jan Bos aanvankelijk werd opgesloten in het Huis van Bewaring te Groningen, dat hij vervolgens is overgebracht naar Kamp Vught en ten slotte in Kamp Buchenwald is overleden. De werkelijkheid blijkt op basis van nieuwe gegevens ingewikkelder. Wildrik is vanuit Vught in mei 1944 eerst overgebracht naar het concentratiekamp Dachau bij München. Vanuit dit kamp is hij – vreemd genoeg – in augustus 1944 weer terug gebracht naar Kamp Vught, om bij de ontruiming van dat kamp in september 1944 (bevrijding Zuid-Nederland) te worden getransporteerd naar Kamp Sachsenhausen bij Berlijn. Ten slotte werd hij in februari 1944 vanuit dit kamp overgebracht naar Kamp Buchenwald bij de stad Weimar. Hier is hij niet lang na aankomst overleden.

Jonge geschiedenis 2001

Voor het samenstellen van onderstaand overzicht heb ik opnieuw een jaargang van het Harener Weekblad doorgebladerd. Deze keer is gekozen voor het jaar 2001. Nog maar 19 jaar later, toch voelt het als lang geleden.

En wat is er allemaal gerealiseerd van de voorgestelde plannen en ideeën? Misschien is er iemand onder u die daar het nodige over kan vertellen. U bent van harte uitgenodigd.

Door Henk Bazuin

Januari

- In haar nieuwjaarstoespraak stond burgemeester Geritsma stil bij het thema vrijwilligerswerk.
- Er gaat een comité aan de slag om aandacht aan het vrijwilligerswerk te schenken en nog meer vrijwilligers te werven. Dit comité zal onder voorzitterschap van de heer A. Steenberg, raadslid van de gemeente Haren, allerlei activiteiten ontwikkelen.
- Onder de jeugd van Haren leeft een grote behoefte aan een eigen ontmoetingsplek. De jeugd wil daarom graag meepraten hoe de gemeente een jeugdbeleid ontwikkelt. Binnenkort wordt in de Mellenshorst een bijeenkomst belegd waar de jongeren hun wensen en ideeën op tafel kunnen leggen.
- IJvereniging Nooitgedacht in Onnen is er klaar voor om de ijsbaan op het sportveld in gebruik te nemen. Er ligt al ijs en er wordt hard gewerkt om de opening te kunnen realiseren. Lijkt er sprake te zijn van enige rivaliteit met de vereniging in Noordlaren?

Februari

- Anco Ezinga (58 jaar) is koninklijk onderscheiden. De heer Ezinga is 40 jaar geleden benoemd tot Organist ter begeleiding van de Gemeentezang. Hij was o.a. werkzaam als muziekdocent aan diverse muziekscholen en van 1990 tot 1992 hoofddocent orgel aan het conservatorium in Groningen. Ook was hij bestuurslid en voorzitter van de Gereformeerde Organisten Vereniging en daarnaast nog landelijk orgeladviseur van de Gereformeerde Kerken in Nederland.
- 't Clockhuys zit in de laatste fase van de aanloopperiode. Het facilitaire bedrijf heeft inmiddels de nodige ervaring opgedaan. Het wordt tijd om de naamsbekendheid te vergroten en grotere evenementen naar Haren te halen.
- Wordt Onnen een dorp aan het water? De Onnerpolder werd in 1998 gebruikt als noodbergingsgebied vanwege de hoge waterstand. Hiertoe werd de dijk langs het Drents Diep doorgestoken en liep de polder vol water. Onbekend is nog of dit in de toekomst weer nodig zal zijn.
- Er zullen langs de Rijksstraatweg in de dorpskom zogenaamde voets-paden worden aangelegd. Dat is een deel van de openbare weg waar zowel fietsers als

voetgangers aan het verkeer kunnen deelnemen.

- In de orchideeënkas van Reinhart aan het Westerveen in Harenermolen worden opnames gemaakt voor het televisieprogramma 'Eigen Huis en Tuin' van Rob Verlinden. Rob Verlinden was erg enthousiast over de grote verzameling orchideeën. Een mooie opsteker voor het echtpaar Reinhart.

Maart

- In het kader van het duurzaam maken van de verkeersveiligheid, heeft de gemeenteraad van Haren besloten om de snelheid op de Rijksstraatweg terug te brengen naar 60 km per uur. Het betreft het gedeelte tussen de bebouwde kom en Glimmen.
- Haren krijgt dit voorjaar nieuwe borden bij het begin van de verschillende dorpskommen. In totaal zullen er 21 worden geplaatst bij de voornaamste invalswegen. De borden worden 2,5 meter hoog en alleen aan de rechterkant van de weg geplaatst.

Foto: Jan Buwalda voor Harener Weekblad

- De heer R.P. Bos, directeur van de gereformeerde basisschool De Mikkellhorst, neemt na 26 jaar afscheid van zijn school. De heer Bos (61 jaar) maakt gebruik van de mogelijkheid om vervroegd met pensioen te gaan.

April

- De Oranjevereniging in Onnen heeft besloten om de viering van Koninginnedag in zijn geheel af te gelasten in verband met de risico's rond de veeziekte Mond-en-Klauwzeer.
- De Hervormde Kapel aan de Dorpsweg in Onnen bestaat 50 jaar. De vraag is hoelang de kapel als zodanig dienst zal blijven doen in het kader van 'Samen op Weg' van de hervormde en gereformeerde kerkelijke gemeente.
- Traditiegetrouw zal de paasbult aan de Zuiderhooidijk in Onnen op Tweede Paasdag worden aangestoken. In Noordlaren is de paasbult opgebouwd aan de Weg langs het Hunebed.

Mei

- Op initiatief van Hein Bloemink zijn de eerste cd's aangeboden aan de Harener burgemeester mevrouw Geritsma en twee van haar voorgangers de heren Weide en Hofstee Holtrop. Op de cd staat het loflied op Haren, getiteld 'Haren is een schilderij' en zijn nog 16 andere nummers te beluisteren die allen terug zijn te voeren op dit lied.
- Dit jaar zijn 14 Hareners koninklijk onderscheiden. Het zijn de heer G.J. Hartman, Prof. Dr. W.N. Konings, Mr. R.F. Ritzema, Prof drs. K. Wezeman, de heer S.T. van Wering, mevr. R. de Vries-Holman, de heer P.T. Dijkstra, mevr. drs. A.L.J. van Duin, de heer A. Drenth, de heer Bob Romijn, de heer J. Staal, de heer Wybe Westra en de heer A.D. Kroese.

Juni

- De garantiesubsidie voor het inzamelen van oud papier in de gemeente is verhoogd naar 10 cent per kilo. De grootste inzamelaar is de Raad van Kerken. Kleinere inzamelaars krijgen een garantiesubsidie van 7 cent.
- Hendrik Nijboer, aangever voor het voetbaltoernooi voor D-junioren van VV Haren, heeft zondag jl. de aftrap gegeven. Traditiegetrouw is dit het laatste toernooi voor de zomerstop.
- Vereniging Natuurmonumenten en stichting Het Groninger Landschap hebben grondruil gedaan in het kader van de Herinrichting Haren. Ruim honderd hectare wisselt van eigenaar om te zorgen dat een aaneengesloten gebied onder één eigenaar valt. De grondruil is mede mogelijk gemaakt door de verhuizing van een boerenbedrijf in Onnen naar Vries. Hierdoor kon 40 hectare grasland in de Onnerpolder worden verworven. Verder zijn hiermee gemoeid 4 hectare grasland in de Besloten Venen bij Noordlaren en 12 hectare Harener Wildernis in de Onnerpolder.

Juli

- De Emmalaan gaat op de schop voor wat betreft het deel tussen Wilhelminalaan en de Westerse Drift. De werkzaamheden houden verband met het project 'Duurzaam Veilig' van de gemeente Haren. Het betreffende deel zal een zogenaamd 30 km-regime krijgen.
- De Onnerpolder, de Oostpolder en de polder Glimmen zullen worden aangewezen als noodbergingsgebied van overtollig water. De plannen komen voort uit de wateroverlast van 1998.
- In oktober zullen de eerste asielzoekers hun intrek nemen in het verbouwde voormalig Instituut voor Bodemvruchtbaarheid aan de Oosterweg.

Augustus

- Een nieuw plan moet de Hortus open houden. De laatste poging om de Hortus open te houden zal waarschijnlijk niet zonder inkrimping van het personeelsbestand kunnen gaan. De gemeenteraad van Haren wacht met smart op een duidelijk plan. Van de ander-

half miljoen gulden overbruggingskrediet die de gemeenten Haren en Groningen hebben toegezegd, heeft Haren haar deel inmiddels betaald.

- Een boei in de wedstrijd baan van de VWDTP is vernoemd naar botenbouwer Visser. Botenbouwer Helder was al vernoemd in de zogenaamde H-Boei. Er zijn acht boeien die allen een naam hebben. Noord en Oostboei, Martinitoren, Koekoek, Niemeijer en Arends. Koekoek naar een gelijknamig eilandje in het meer, Niemeijer ter hoogte van het huis van de familie Niemeijer en Arends naar het vroeger café Arends aan de Meerweg.
- Het Harener Weekblad bestaat 75 jaar. De eerste drukpersen stonden in het pand Handy (nu villa Aaf) waar de heer Eerelman is gestart. In 1941 neemt Harm Knoop de uitgave over en kreeg een verschijningverbod opgelegd door de Duitse bezetting. Begin jaren '50 verhuist de drukkerij naar een nieuw pand aan de Hortuslaan. Midden jaren zestig neemt drukkerij Ebel Noorman aan de Peizerweg in Groningen het uitgeven van de krant over. Vervolgens nam Drukkerij Hazewinkel het bedrijf van Ebel Noorman over en sindsdien worden het Harener Weekblad en de Groninger Gezinsbode aan de Lubeckweg in Groningen gedrukt.

September

- In Onnen wordt het multifunctionele activiteitenterrein geopend. Voorzitter Geert Smit van de nieuwe stichting De Tijborg vertelt over de mogelijkheden na de ingrijpende verbouwing van het vroegere sportveld. Men kan daar nu volleyballen, tennissen, ping-pongen, basketballen en jeudeboulten. Wethouder Liemburg onthulde samen met de voorzitter de naam van het clubgebouw dat als De Tijborg door het leven

zal gaan.

- Hortus Haren staat aan de rand van de afgrond. Directie en bestuur van Hortus Haren hebben een dringend beroep gedaan op de gemeenteraden van Haren en Groningen om het botanische complex voor de ondergang te behoeden.
- De gemeente Haren gaat akkoord met het meebetalen aan de aanleg van een rotonde aan de Emmalaan nabij de aansluiting met de A28. De rotonde zal zo worden uitgevoerd dat er ruimte voor een vijfde aftakking zal zijn. Mogelijk voor de aanleg van een bedrijventerrein aan de zuidkant van de Emmalaan.

Oktober

- De acties die de Stichting tot Restauratie van het Hinszorgel in de Dorpskerk te Haren in de afgelopen paar jaar heeft georganiseerd, hebben rond fl. 330.000,- opgebracht. Met de restauratie is inmiddels begonnen.
- Parkeerboetes gaan omhoog van fl. 50,- naar fl. 86,-
- De heer Gerard Pauwels wordt benoemd tot lid van verdienste van VV Haren. Deze benoeming viel hem te beurt vanwege zijn jarenlange inzet voor het vrouwenvoetbal.

November

- Woonzorgcentrum Erasmusheem bestaat 25 jaar, er zullen een week lang diverse activiteiten worden gehouden. Op directieniveau wordt overlegd over de toekomst van het centrum dat er nog prachtig uitziet

Foto: Jan Buwalda voor Harener Weekblad

maar niet meer voldoet aan de eisen van deze tijd.

- IJvereniging Scharlakenhof beschikt sinds kort over een gloednieuwe waterpomp zodat de ijsbaan aan de Geertsemaweg in een week tijd voldoende onder water kan komen te staan. Er is heel veel water nodig om op het terrein van 4 hectare 30 cm water te pompen dat van zo'n 35 meter diepte wordt opgepompt.
- Bewoners van Oosterhaar hebben middels een hand-

tekeningenlijst getracht te voorkomen dat het postagentschap aan de Anjerlaan zal worden gesloten. Dit is tevergeefs geweest. Geld pinnen kan niet meer. Wel zijn in het blijvende servicepunt postzegels en stripkaarten verkrijgbaar.

- De beide voetbalverenigingen in het dorp Haren beschikken over zes velden. Dat zijn er twee teveel. Reden waarom VV Haren en VV Gorecht beide in het sportpark aan de Onnerweg hun sport zouden moeten gaan beoefenen.
- Na ruim zeven jaar wordt er op de plek van het door brand verwoeste café- en restaurantbedrijf van de familie Ten Hoove in Onnen een woning gebouwd. De makelaar heeft het pand inmiddels 5 maanden in de verkoop maar een toekomstige eigenaar die fl. 1.275.000,- moet neertellen, heeft zich nog niet gemeld.
- De landelijke rijvereniging De Blauwe Ruiters organiseert een markt voor tweedehands 'peerdenspul'. De markt wordt gehouden bij de manege aan de Oosterweg.

December

- Het gemeentebestuur stelt een alcoholverbod in voor de dorpskom en een deel van Oosterhaar. De Algemene Plaatselijke Verordening is hiervoor aangepast.
- Tijdens de graafwerkzaamheden aan de Nesciolaan waar seniorenappartementen worden gebouwd stuitte de aannemer op een enorm stuk hout. Een wandelaar waarschuwde de heer Henny Groenendijk, de provinciaal archeoloog, die maar al te graag kwam kijken. Hij verklaarde dat de eikenboom een paar duizend jaar geleden tegen de Hondsrug heeft gestaan en na zo'n driehonderd jaar in de drassige oevergronden van de Drentsche Aa is terecht gekomen. Waar de boom nog boven het water uitstak, is hij vermolmd. Wat onder water lag bleef bewaard. De heer Ubel Medema van de gemeente wil nog in overleg met de vinder en overweegt de boom 'als teken van vergankelijkheid' een plekje op een van de gemeentelijke begraafplaatsen te geven.
- De bewonerscommissie van de Emmalaan heeft een voorstel aan de gemeente gedaan om de aanleg van een rondweg te onderzoeken. De bewoners hebben vastgesteld dat Haren een belangrijk dorp is waar iedereen dwars doorheen wil rijden. Daarmee, zo stelt de commissie, is Haren waarschijnlijk het belangrijkste verkeersknooppunt van de provincie Groningen. Wat nodig is, zo stelt de commissie, is een moderne gebiedsontsluitingsweg om het hele dorp heen. Wethouder Hoekstra heeft kennis genomen van het voorstel maar acht een rondweg uit den boze.
- Mevrouw G. Abbring heeft begin deze maand het postagentschap in dorps huis De Hoeksteen voorgoed op slot gedaan. Postkantoren BV houdt grote schoonmaak onder postkantoren en postagentschappen waardoor Noordlaren ook moet sluiten. Inwoners zijn

nu aangewezen op Zuidlaren en Haren.

- Avondlicht en Dilgtoord gaan de mogelijkheden tot een fusie onderzoeken en bereiden plannen voor om van de Dilgtweg een woonzorgboulevard te maken. Nieuwbouwplannen worden voorbereid door de woningcorporatie De Huismeesters die eigenaar van Avondlicht is.
- In de kantine van de gemeentelijke buitendienst vindt de presentatie plaats van het boek 'Rondom het haventje in Haren'. Schrijfster is mevrouw Hil Bremer-Bakker. De bijeenkomst kreeg al snel het karakter van een grote reünie.

Raadsels Jan Pauwels Veldman

In mijn column Harener Historie publiceerde ik onder de titel "Grapjas Veldman" (zie voor de columns www.oldgo.nl) => Publicaties => Column Harener Historie) een enige raadsels, die Jan Pauwels Veldman, landbouwer te Onnen, ca 1850 opschreef in een boekje. Verspreid in dit blad vindt u nog een aantal raadsels. De nummering is conform die in het boekje. De antwoorden staan onderaan.

Door Eppo van Koldam

57.

Noem mij een grote boog vol pracht en heerlijkheid
Die nooit bespannen werd, noch door een mensch bereid

15.

'k Zie soldaten wit en zwart
Zwart en wit vecht even hard
En geeft een partij het op
Kost het ook den laatsten kop.

67.

Leg het zachtjes in mij neder
Schud mij zachtjes heen en weder
Met uw voet of met de hand
Met een touw of kousenband
Dra ziet gij uw werk belonen
En een lachje zal u loonen

57: De regenboog; 15: Damschijven; 67: Eene wieg
Antwoorden

Onderstaande bedrijven en vrienden van Old Go hebben deze uitgave van Harens Old Goud mede mogelijk gemaakt.

Bedrijven

- Dunning Makelaardij, Rijksstraatweg 207, tel. 5346699. Uw betrouwbare partner voor wonen
- Coöperatie Boomker+, Raadhuisplein 7, tel. 5344013. Ook voor al uw historische boeken
- Dierenspeciaalzaak De Molen, tel. 5350215. Bij Discus Ekkelkamp vindt u alles voor uw huisdier
- Wijnhuis Enotria, Rijksstraatweg 222-1, tel. 5350974, info@wijnhuisenotria.nl. Voor Europese kwaliteitswijnen
- Astoria catering-partyservice, tel. 5345200, info@astoria.nl. Intermezzo, Sassenhein, als u iets te vieren heeft
- TIB totaal installateurs: al jaren een begrip in Haren, tel. 5349902. Vandaag gebeld? Vandaag hersteld!
- TOTAL Tankstation P. Winterwerp, Rijksstraatweg 227-A, tel. 5340757. Tanken, wassen en shop

Vrienden:

Fam. Brunt Haren

Wordt ook Vriend van Old Go!

Voor informatie: redactie@oldgo.nl

De Landhuishoudkundige school te Haren

Over de Landhuishoudkundige school te Haren is door leden van Old Go al veel geschreven. Toch zijn er nog wat leemtes en kunnen – in een breder kader – gegevens worden aangevuld en deels gecorrigeerd door gebruik te maken van nieuw toegankelijke bronnen, zoals bijvoorbeeld de kadastrale registratie.

Door Eppo van Koldam

Via de tab Publicaties op www.oldgo.nl zijn de meeste publicaties over de landhuishoudkundige school terug te vinden. Ik noem: 'De landhuishoudkundige school te Haren' van 15 november 2013 door Ingrid Smit (onder Artikelen), 'Professor H.C. van Hall' door Henk Diephuis in Harens Old Goud 2015 nr 3 (onder Harens Old Goud), 'Vraag en antwoord Rijksstraatweg 239' door Roelof van Wijk in Harens Old Goud 2016 nr 2 (onder Harens Old Goud) en 'Sybolt Berghuis (1820-1996)' door wederom Roelof van Wijk in Haren de Krant van november 2016 (onder Krantenartikelen).

Bij de meeste artikelen vinden we de onderstaande afbeelding terug. Deze afbeelding heb ik overgenomen uit een publicatie in het Nieuwsblad van het Noorden van 3 september 1926. Ook Ingrid Smit verwijst in haar bovengenoemde artikel naar deze publicatie. In het Nieuwsblad van het Noorden wordt over de tekening vermeld "onze foto geeft het gebouw in 1856 naar een gekleurde tekening van J. Berghuis". Deze J. Berghuis zal stellig dezelfde zijn als de door Roelof van Wijk in zijn vermelde artikel in Haren de Krant genoemde Sybolt Berghuis. Overig-

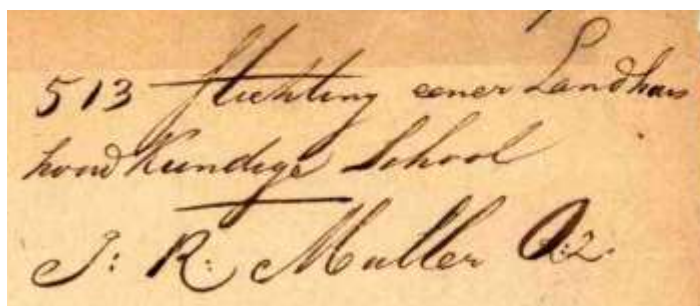

gens zijn er van deze tekening ten minste twee versies in omloop. Ik zou zeggen, zoek de verschillen. Stellig heeft hier iemand plagiaat gepleegd om de tekening van Berghuis om te werken tot een Ansichtkaart.

Maar wat is nu met het pand op de foto gebeurd? En hoe verhoudt het zich tot het nu aan de Rijksstraatweg 239 staande kantoorgebouw Maartensstee (zie onderstaande foto). Is het huidige pand nu de opvolger van het pand op de bovenstaande tekeningen of is het een geheel nieuw gebouw en hebben er dus wellicht enige tijd twee gebouwen naast elkaar gestaan? Deze opvatting vinden we heel duidelijk terug in de beide genoemde bijdragen van Roelof van Wijk, terwijl alle drie genoemde auteurs er van uit gaan, dat het gebouw op de tekeningen in 1871 is afgebroken bij de opheffing van de Landhuishoudkundige school.

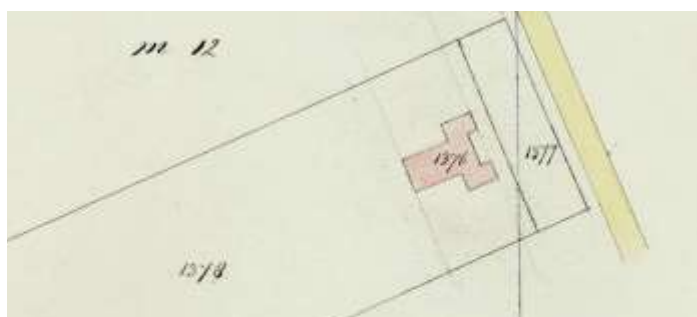
Laat ik met mijn eigen analyse beginnen bij het begin. Op 1 november 1842 start in Groningen de Landhuishoudkundige school. Grote inspirator is de hoogleraar H.C. van Hall. In het gedenkboek uitgebracht ter gelegenheid van het 25 jarig bestaan van de school lezen we het volgende "voor het zomer halfjaar heeft men al spoedig eenige grond te Haren bij Groningen in huur genomen en daarop kamers geplaatst". Ik ga er vanuit, dat dit gebeurde op grond van Jan Rudolf Muller aan de Oosterweg (bij de nieuw aangelegde straten Essenlande en Oldenburg). Dit baseer ik op een vermelding op een kadastrale hulpkaart uit het dienstjaar 1846 (zie het afgebeelde fragment). Overigens verwijs ik voor de genoemde Jan Rudolf Muller naar mijn column 'Verdwenen landhuizen en bloedzuigers' (op de website onder Column Harener Historie).

Omdat de school een goede start maakt en er bijdragen van derden worden ontvangen (ik citeer weer het gedenkboek), “heeft men het durven wagen een boerderij van 17,5 bunders te Haren bij Groningen te kopen en daarop een gebouw te plaatsen ter vervanging van het tot nu toe aldaar in de nabijheid gehuurde”. In het kadaster is eenvoudig na te gaan welke boerderij het betreft. Het gaat om een boerderij, die op dat moment eigendom is van Harens burgemeester Rudolf de Sitter. Deze heeft de boerderij een paar jaar daarvoor gekocht van Jantje Jans, weduwe van Jan Lucas Oosterveld. De boerderij zelf stond aan de Rijksweg (nu nr 189) in het dorp Haren, de landerijen lagen verspreid door de gehele gemeente. Een groot perceel bouwland, sectie K nummer 745, lag tussen de Rijksweg en de Westerse Drift iets ten noorden van de op het onderstaande kaartje herkenbare Ruiterssteeg (zie de rode pijl). Op dit perceel werd het nieuwe schoolgebouw geplaatst.

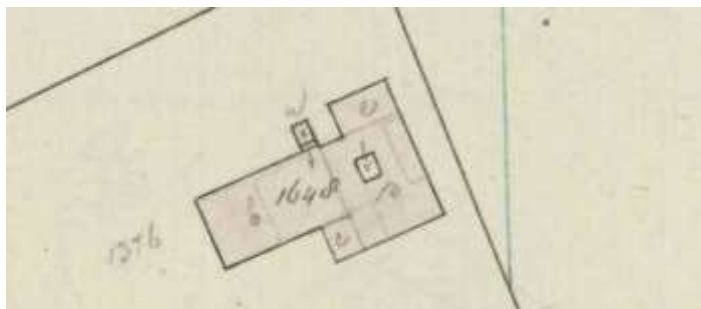

Op het onderstaande kadastrale hulpkaartje is het in 1844/1845 gerealiseerde schoolgebouw te zien. Het gebouw zelf is nu genummerd K 1376 en het perceel K 1378.

De school maakt nu enige jaren een bloeiperiode door. Dit leidt er toe, dat men het in 1844/1845 gerealiseerde gebouw in 1855/1856 vervangt door een nieuw gebouw.

Dit is het gebouw, dat we terug vinden op de tekening van Sybolt Berghuis en op het onderstaande fragment van een kadastrale hulpkaart uit 1856. De oude situatie is met dunne lijntjes nog herkenbaar binnen de contouren van de nieuwbouw. Het gebouw krijgt het nummer K 1648 en het bijbehorende perceel K 1649.

Kort na de glorieuze nieuwbouw komt de school in zwaar weer terecht. De school past niet in het nieuwe beleid van de regering. Of, zoals anderen zeggen, de halsstarrige Van Hall is niet bereid de bakens te verzetten, en zich aan het nieuwe beleid aan te passen. In 1863 wordt het gebouw aan de Rijksweg verkocht. Koper is de landbouwer Harm Groenhoff. Deze realiseert in 1873 een grote verbouwing, waarbij alleen het middenstuk van de voorgevel blijft staan. Het onderstaande fragment van een kadastrale hulpkaart uit 1874 laat dat duidelijk zien. Ook op deze kaart is de oude situatie nog herkenbaar.

Het pand is tot 1919 in bezit gebleven van de familie Groenhoff, daarna kreeg het andere bestemmingen, waarvoor ik verwijs naar het artikel 'Vraag en antwoord Rijksweg 239' door Roelof van Wijk. De Landhuis-houdkundige school is uiteindelijk in 1871 geheel ter ziele gegaan.

Op grond van het bovenstaande concludeer ik het volgende:

1. het huidige pand Maartensstee, Rijksweg 239 te Haren, staat op de locatie van de voormalige Landhuis-houdkundige school;
2. het huidige pand is gebouwd door Harm Groenhoff en heeft dus nooit onderdeel uitgemaakt van de Landhuis-houdkundige school;
3. de afbraak van het oude schoolgebouw staat los van de algehele opheffing van de Landhuis-houdkundige school.

105 jaar elektra in Haren

Vandaag de dag maakt iedereen gebruik van elektra, in welke vorm dan ook. Echter 105 jaar geleden waren de tijden wel anders. In dit verhaal leest U een klein stukje geschiedenis van de familie Petersen over de introductie van elektra in Haren.

Door Johan L.W. Petersen

Elektrisch licht in Haren en Helpman

In 1915 kreeg Haren voor het eerst elektrisch licht. Van de centrale van de NV Provinciaal Elektriciteitsbedrijf in Groningen, die in 1913 was opgericht, werd in 1915 een 10 kV(kiloVolt)-wisselstroomkabel naar Haren getrokken. De binnenstad van Groningen werd al sinds 1902 verlicht door lampen die aangesloten waren op het leidingnet van de gemeentelijke 110 V- gelijkstroomcentrale. De goede burgers van de wijk Helpman, waaronder de heer J.E. Scholten, eigenaar van de Scholtens fabrieken die in Villa Gelria woonde, wilden in hun villa's en huizen ook wel elektrisch licht hebben. De gelijkstroomcentrale in de stad kon hen geen elektriciteit (elektra) leveren, dat was technisch niet mogelijk omdat de kabel te lang zou worden. Bovendien hoorde de buurtschap Helpman toen niet bij de stad maar bij de gemeente Haren.

Zo dienden de heer Scholten en directeur W. Penaat van lakfabriek G.W. Sikkens en Co in 1905 een verzoek in bij het gemeentebestuur van Haren om een elektriciteitscentrale in bedrijf te mogen nemen. De goedkeuring volgde en in 1906 was de bouw van de Coöperatieve Verlichtingsfabriek aan de Emmastraat in Helpman voltooid. Het leidingnet van deze 110 V-gelijkstroom-centrale werd maar 1200 meter en kon ook niet worden uitgebreid. Zo brandden er sinds 1906 in de gemeente Haren wel elektrische lampen maar moesten de inwoners van het dorp Haren nog jaren wachten voordat zij elektra kregen.

Grootvader en smid W.E. Petersen

Mijn grootvader W.E. Petersen was sinds 1910 smid en fietsenhandelaar in Haren aan de Rijksweg D 18, tegenover 'La Promenade', de villa die nu Villa Aaf heet. Daarvoor woonde op D 18 bakker Roelfsema. De bakkerij die achter het huis gelegen was, werd omgebouwd tot smidse en fietsenwerkplaats. In de winkel werden o.a. fietsen en fietsonderdelen verkocht. Naast het werken in

Nieuwsblad van het Noorden 10 augustus 1918

Rijksweg D18 Haren

zijn bedrijf vond mijn grootvader ook tijd om regelmatig naar Utrecht te gaan voor vergaderingen van de Landelijke Smedenbond, waarvan hij bestuurslid was.

Grootvader wordt elektro-installeur

Na het leggen van de hoogspanningskabel naar Haren in 1915 en het bouwen van de transformatorstations werden de 380/220 V-kabels gelegd door medewerkers van de NV Maatschappij tot Aanleg en Exploitatie van Laagspanningsnetten in Groningen. Toen konden de inwoners van Haren ook van elektra worden voorzien. Mijn grootvader zag daarin een goede kans voor zijn bedrijf. Het smeden bood niet zoveel perspectief, in Haren waren diverse smederijen. Zo werd hij de eerste elektro-installeur in Haren. Op een briefkaart van mijn vader, G.J. Petersen, verstuurd in 1916 naar mijn grootvader, staat: Den Heer W.E. Petersen electro techniek Haren Gr. Dit was voldoende voor de post in die jaren! Het smeden werd geleidelijk beëindigd en er werd nieuw personeel aangenomen. Mijn vader, die eerst elders werkte, kwam in 1922 ook in het bedrijf. Zo gingen in die jaren in veel huizen en bedrijven voor het eerst de elektrische lampen aan en de elektromotoren draaien. Tot in de jaren '70 van de vorige eeuw waren er nog huizen met in

Eerste schakelbord van marmor

de meterkast het eerste schakelbord, gemaakt van marmor met daarop de hoofdschakelaar en de drie zekeringhouders van porselein.

Verbouwing pand

In de jaren '20 werd besloten dat het oude pand zou worden verbouwd tot een nieuw woonhuis met winkel dat Rijksstraatweg nr. 102 werd en een apart woonhuis nr. 100, dat werd verhuurd. De bouwvergunning werd in 1925 verleend. Het pand kreeg een hele andere gevel die later wit werd gepleisterd. Mijn grootvader maakte helaas het gereedkomen van de verbouwing niet meer mee. Mijn vader nam in 1925 het bedrijf over, in 1951 werd het beëindigd.

Bron:

Tweestromenland. Jubileumboek t.g.v. het 75-jarig bestaan van de NV Energiebedrijf voor Groningen en Drenthe (EGD)

Rijksstraatweg 102 Haren

Reacties op het afgebeelde schilderij van Jan Harm Oostendorp

Door Henk Bazuin

In het decembernummer van Harens Old Goud (2019) staat een afbeelding van een schilderij waarvan de redactie niet wist wie de schilder was.

Een aantal leden heeft gereageerd. Albert Jansen en Cees van Ham wisten beiden te vertellen dat het de schilder Jan Harm Oostendorp moet zijn geweest. Henk Boomker voegde er aan toe dat de werken van Oostendorp voor menigeen te betalen waren en er ongetwijfeld vele in de huiskamers van Harenaars hebben gehangen.

Albert Jansen heeft diverse schilderijen van Oostendorp in zijn bezit en herkende daardoor de toegepaste techniek en stijl. Een van de schilderijen van Jansen is hierbij afgebeeld, voorstellende een kijkje over Sassenhein met zicht op de Dorpskerk en de molen.

Dank aan de heren voor hun reacties.

Jan Harm Oostendorp werd op 16 september 1896 geboren in Den Helder. Hij begon al op 6 jarige leeftijd te tekenen. Echter een baan op zee trok hem meer en zo werd hij stuurman bij de koopvaardij. Hij trok zoals dat wordt gezegd de wijde wereld in. Hij woonde in diverse plaat-

sen, o.a. Soerabaja, Perth (Australië), Ameland, Haren en later in Norg. In Haren woonde hij in een zomerhuis aan de plas Sassenhein. Door de aanleg van Rijksweg A 28 moest de woning worden afgebroken en verhuisde Jan Harm Oostendorp naar Norg.

Sassenhein is door Oostendorp in veel variëteiten geschilderd. Hij gebruikte olieverf, aquarelleerde en werkte met intekenen in veelal pastel. Zijn grote liefde ging uit naar het landschap met mooie waterpartijen en luchten. Daarnaast tekende hij graag paarden en vogels. Hij kreeg les van J. Mulder, L.W.R. Wenkebach en H.F. Boot.

Harm Jan Oostendorp overleed in Assen op 25 februari 1979, hij is 82 jaar oud geworden.

Raadsels Jan Pauwels Veldman

22.

Bij jonge kinderen zijn wij niet
De grijsaard mist ons met verdriet
Wij kunnen iedereen behagen
Schoon men om ons wel leed moet dragen

32.

In de zee wordt ik bedolven
Dan eerst heeft men rust op zee
Maar ik mijd de hoge golven
Want liefst woon ik aan de ree

22: De tanden; 32: Een anker.

Zwanehals in het Quintusbos in Glimmen

Ali Bakker heeft een discussie met haar broer Henk. Ze zijn opgegroeid in Glimmen en houden zich bezig met de vraag of die 'waterpartij' in het Quintusbos nu een ven is of een eendenkooi.

A: Henk ben je nog bij Zwanehals geweest de laatste tijd, je weet wel, tegenover Rijksweg 50 het Quintusbos in?

H: Ik kom er regelmatig. Geweldig bos, mooi om te wandelen met vrienden of met de hond.

A: Hij staat aardig droog met deze zomers. Weet je nog, in onze jeugd was hij vaak erg vol water en konden we er in de winter schaatsen.

H: Ja inderdaad, vroeger stond er in Zwanehals bijna altijd wel water. Hij vormde een geheel met de sloot die bij Nieuwe Kampsteeg begon. Dus met een beetje winter kon je er leuk schaatsen. Over de sloot en draaien in Zwanehals.

In de winter, ik denk die van 1962-1963, lagen er op het ijs verscheidene uitgemergelde houtduiven. Het leek alsof ze zo uit de bomen waren gevallen van de honger en kou. Brrr. Verder kon je er niet veel. Zwemmen ging niet. Er lagen boomtakken in en de bodem bestond uit blad. In het water lopen ging niet vanwege dat blad en de modder en het was eigenlijk niet diep genoeg om er te zwemmen. We speelden er wel 'koiboitje'. Rondom de plas, achter de heuvels en bomen.

A: Wat zou dit bosvijvertje toch geweest zijn? Een vennetje in het bos?

H: Het kan een bosvijver geweest zijn, maar dan is ie gegraven. Ja, een ven kan ook. Of een pingo? Een echte pingowal ligt er niet om heen. Wel kleine heuvels, zandhopen, wat er op lijkt te duiden dat er gegraven of vergraven is. En daardoor lijkt het op een voormalige eendenkooi!

A: Nee, dat denk ik niet.

H: Ik denk dat de vijver indertijd gegraven is -of als er al een poel of vennetje was, uitgegraven is- om een eendenkooi te maken. Kijk maar eens naar de vorm en plaats. Aan het eind van een sloot en een plas met vangarmen, twee stuks, in toen nog een open landschap. De eenden vlogen de sloot in en zwommen dan, al dan niet gelokt met gevangen, tamme eenden vanuit de sloot naar de plas en werden dan eventueel met behulp van kooikerhonden de vangarmen ingedreven. Waarna ze gevangen raakten en helaas dood werden gemaakt.

A: Toch denk ik het niet, omdat elke eendenkooi geregistreerd staat op oude kaarten. Kijk maar naar de Hottingerkaart.

Zwanehals in de winter 1965

H: Blijkbaar heeft Hottinger vergeten deze op te nemen. Gebeurde wel vaker. Het is een kleine eendenkooi geweest Misschien nooit betekenisvol of maar korte tijd in gebruik. Of hij is na het maken van de Hottingerkaarten gegraven.

A: Ja, de vorm van de ven lijkt er wel wat op. Alleen eendenkooien stonden uitgebreid gedocumenteerd en men betaalde er belasting over.

De naam Zwanehals intrigeert me al jaren. Van alles heb ik erover gedacht: zoals de vorm van een buis onder de wasbak.

Ook zag ik de vorm van een zwaan erin. Ik zag de hals in de verbindingssloot naar de Nieuwe Kampsteeg. Ook zag ik het lijf van de zwaan met de vleugels.

H: De naam Zwanehals kom je vaker tegen. Inderdaad, onder een wasbak. Ook had, of heb, je bijvoorbeeld zwanehalsgerst. Maar ook streken, weilanden kregen, zoals je weet vaak namen. Waarschijnlijk had het land hier de vorm van een zwanenhals, hoewel dat niet meer te ont-

Zwanehals met twee vangarmen 2020

dekken valt. In een oude krant heb je een advertentie (zie afbeelding Nieuwsblad van het Noorden, 13-6-1939), waarin een weiland te huur wordt aangeboden met de naam Zwanehals door eigenaresse van het Quintusbos mevrouw J.F. de Ruyter de Wildt-Quintus. Vreemd, een mevrouw met de voorletters J.F. is niet te vinden, waarschijnlijk gaat het om haar man Jacobus Franciscus. Maar jouw uitleg kan het ook zijn: de sloot is de hals en het vennetje het lijf.

Er zijn geen aanwijzingen dat het een zwanenkooi is geweest. Zwanen waren vroeger geliefde vogels om op te eten, om de veren te gebruiken of om af te beelden op schilderijen. De plas en sloot hebben mijns inziens niet de vorm van een zwanenhals.

A: Er is een prachtig boekje verschenen over het Quintusbos en de oude eendenkooi die weer is gerestaureerd. 'Eenden en eiken' door Anne Wolff, Mathijs Dijkstra en Wim Boetze. Er is een verwijzing naar een poel. Ik mailde de provinciale archeoloog over onze vraag. Waar komt de naam vandaan? Ook hij weet het niet. Ik weet nog een ding en dan geef ik het op. Er is een oude getekende kaart van Glimmen, waar oude percelen op

staan. De percelen waren eigendom van Huis te Glimmen. De kaart is van 1850. Al voor dat het Quintusbos is aangelegd. Op deze kaart staat geen duidelijke aanwijzing met het bekende teken van de eendenkooi. Wel zie je een klein getekend driehoekje staan: dat zal de ven zijn. Het moet dus een toponiem zijn: een oude veldnaam. Henk geloof je nog steeds dat het een eendenkooi is?
H: Gezien de vorm denk ik dat het óók een misschien kleine, onbeduidende eendenkooi is geweest. Niet alles zal op de Hottingerkaarten staan. Jij, lezende mijn betoog, nu ook?

A: Nee, ik geloof nog steeds dat het alleen een bosvennetje is en geen eendenkooi is geweest. In 'Eenden en eiken' vind ik toch één verwijzing: "de poel aan de zuidzijde van het landgoed ligt er nog" Hier wordt volgens mij Zwanehals mee bedoeld. Goed, onze twee vragen blijven staan: waar komt de naam Zwanehals vandaan en was het een eendenkooi?

Wie van de lezers kan ons helpen?

Henk Bakker

Ali Bakker

Oktober 2020.

Raadsels Jan Pauwels Veldman

14.

Wat wordt er kaal
Bij schuim en staal.

13.

Twee broeders naast elkaar gelegen
Ontvangen wind van alle wegen
Die wind gaat bij hun uit en in
Vat gij hiervan den regten zin?

13: Een vensterruit; 14: De kin

Kinderevacuees in Haren tijdens de Tweede Wereldoorlog

*Op, 's avonds, soms, suikerbietkoekjes na,
die in de Mayo werden bruingeblakerd.
Ze golden als extraatje en lekkernij.*

*Dan praatte je, soms even na-kokhalzend,
over als de Engelsen kwamen en je dronk er
een kopje thee van lindebloesem bij.
(Cees Buddingh, in Tirade jaargang 22)*

Door Dick van Nieulande

Zo dichtte Cees Buddingh over het dessert bij een 'feestelijk' diner. Dat was eind 1944 tijdens de hongerwinter. Het zuiden van Nederland was bevrijd en de rest van het land wachtte, moest wachten, omdat een snelle verovering van Berlijn voorrang had. Het spoor ging in september van dat jaar op bevel van de Nederlandse regering in staking om het vervoer van Duits personeel en materieel te belemmeren. Als represaille verbood Seyss-Inquart al het transport over water. Dat embargo duurde acht weken wat tot gevolg had dat de voedselvoorraden in het westen snel opraakten. Door de strenge vorst en de vordering van schepen door de Duitsers kwam de civiele binnenvaart maar langzaam en met minder scheepsruimte weer op gang. De spoorwegstaking ging evenwel door. Geen kolen uit Limburg en weinig eten, het westen had het zwaar. Zonder geld en invloed was het moeilijk om alleen 'op de bon' voldoende eten en brandstof te krijgen. Met name de zieken, de zwakken en de kinderen leden hier onder. In september bedroeg het aantal gedistribueerde kcal 1400, daar zou in april 1945 nog 650 kcal van over zijn. In september 1944 lag een drama in het verschiet.

Maar waarom de nog beschikbare binnenvaart en het wegtransport niet inschakelen om tenminste de kleinsten naar het noorden te evacueren? Naar Groningen, het land van melk en honing, weliswaar een provincie zonder steenkool maar wel met genoeg aardappels en wat dies meer zij. Schepen en vrachtwagens die voedsel vanuit het

Kinderen worden geholpen met het instappen in het schip dat ze vanuit Den Haag naar Friesland zal brengen. Foto: Menno Huizinga/STOD.

noorden van het land naar het westen brachten konden op hun terugreis toch kinderen meenemen? Zo dachten verenigingen en organisaties die al een aantal oorlogsjaren stadskinderen naar het platteland uitzonden om daar bij pleeggezinnen aan te sterken. De Rijkscommissaris voor de 'Voedselvoorziening in Oorlogstijd' spande zich in om relevante partijen, inclusief de bezetter, achter dit idee te krijgen. En met succes. Het Interkerkelijk Overleg, kortweg het IKO, kreeg als neutrale partij een coördinerende rol toebedeeld. Het IKO was een protestants samenwerkingsverband waar ook de Rooms-Katholieke Kerk aan deelnam. Het IKO zette zich aanvankelijk alleen in voor de voedselvoorziening aan de zwakkeren, die van de gaarkeukens afhankelijk waren. Daar kwam nu de evacuatie en de zorg voor de kinderen en pleeggezinnen bij. In ijtempo werd de Interkerkelijke Organisatie omgebouwd tot Interkerkelijke Bureaus, met een centraal punt in Den Haag en decentrale vertakkingen in het land, de IKB's. Op beide niveaus werd met allerlei initiatieven en organisaties samengewerkt ter bevordering van de voedseldistributie en kinderevacuatie. Een en ander uiteraard onder een anti-Duitse signatuur. Meer dan 40.000 kinderen zijn zo in het noorden voor een aantal maanden ondergebracht. Een humanitaire en logistieke prestatie van formaat, zo omschrijft Ingrid de Zwarte de kinderevacuaties in haar boek 'De Hongerwinter'. Een wapenfeit in oorlogstijd van het maatschappelijk middenveld.

In Groningen was dhr. A. Schuitema vanuit de Nederlands Hervormde Kerk verantwoordelijk voor het Groninger IKB. Zijn contactpersoon in Haren was dhr. W.O. Albracht en mevr. Van Eerden uit Haren was het aanspreekpunt voor de Gereformeerde Kerk. Wij hebben niet kunnen achterhalen hoeveel kinderen in de gemeente Haren het einde van de oorlog als pleegkind hebben meegemaakt. Een registratie van de evacuees is niet gevonden. Wel is ons doorgegeven dat bij oom Jan Vels en tante Frouwke aan de Westerse Drift in Haren, bij opa en oma Vels en de familie J.M. Aarnoudse in Harenermolen kinderen zijn ondergebracht. In Glimmen en Noorderlaren zijn eveneens een aantal kinderen liefdevol opgevangen, zo meldt het Nieuwsblad van 6 december 1946.

Bij Jan en Grietje Berends uit Onnen heeft Aad Steenhuisen onderdak gevonden. Zijn verhaal over die periode is in deze uitgave opgenomen. Ook Eisse Bakker vertelt zijn herinneringen over het verblijf van Joop uit Voorschoten.

Ook zijn geraadpleegd uit Groninger archieven:

- Ingrid de Zwarte, 'Voedsel, spoedig en radicaal' : voedseldistributie en hulpverlening in Amsterdam, Eindhoven en Groningen tijdens de Hongerwinter 1944-1945. Eindschrift, onderzoek master Geschiedenis UvA, 2013.
- Verzameling documenten Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen (OVCG)1935-2001.
- Archief van het Militair Gezag; Provinciale Militaire Commissaris, 1945 – 1947.

Evacuees uit Zuid-Holland in 1945

Tijdens de hongerwinter in het laatste jaar van de oorlog werden veel kinderen naar het Noorden gebracht om daar een betere tijd te hebben. Ook de familie Bakker in Glimmen heeft een jongetje uit het Westen gastvrij onthaald.

Door Eisse Bakker

De winter van 1944 – 1945 van de Tweede Wereld oorlog is in Nederland bekend geworden als de hongerwinter. Het land boven de grote rivieren zuchtte nog onder het Duitse juk en doordat de bezetters het transport stil legden ontstond er een hongersnood, vooral in het westen van het land.

Door allerlei organisaties werden uit Zuid Holland kinderen naar het Noorden overgebracht en gastvrij opgenomen door plaatselijke gezinnen. Men deed dat gewoon! Ook in Glimmen kwam in februari '45 een oude open vrachtwagen, aangedreven door een gasgenerator en gestookt op turf en steenkool, met kinderen aan uit het Westen des lands. Ze hebben erg lang over de reis gedaan. De kinderen werden verdeeld onder de Glimmenaren. Mijn moeder wilde graag een meisje maar uiteindelijk bleef er een jongetje over. Hij werd heel gastvrij door mijn ouders onthaald.

Het jongetje, genaamd Joop en 11 jaar oud, bleek uit Voorschoten te komen. Hij vertelde dat er elke dag onder

andere gekookte bloembollen op het menu stonden bij gebrek aan normaal voedsel. Joop is 3 maanden bij ons gebleven. Hij ging ook gewoon naar school. Hij noemde mijn vader en moeder oom en tante. Hij vertelde een keertje: "Weet U hoe ze bij ons een boer noemen? Een boeren-karhengst".

Nadat hij was teruggekeerd naar Voorschoten heeft ons gezin nog steeds contact gehouden met hem en ook met zijn ouders. Direct na de oorlog gingen wij als familie (mijn ouders met twee kinderen) met de trein naar Voorschoten en logeerden bij hen. Een prachtige week. We gingen naar het strand in Scheveningen en naar de Wasenaarse Slag, alles op de fiets. Ook hebben wij een keer een park bezocht in Den Haag waar sprookjes werden op gevoerd. Schitterend! Wij waren een van de weinige gezinnen in Glimmen die een dergelijke vakantie had, dit was eind 40-tiger jaren.

Ook kregen wij rond Sint Nicolaas een aantal jaren lang een doos met suikergoed toegestuurd uit Voorschoten. Fantastisch, want in die tijd kreeg je weinig snoep. Daar was geen geld voor.

Ver na de oorlog toen Joop zelf een gezin had gesticht hebben wij nog vaak bij hem en zijn vrouw gelogeerd. Contacten die zijn ontstaan in de oorlog blijken zeer waardevol te zijn!

Foto uit april 1945. V.l.n.r. staand melkboer Vrieling, Canadese soldaten, zittend moeder Vrieling, links staande dochter Hilda, liggend links Joop en liggend rechts zoon Jaap. De jongen en het meisje rechts zijn onbekend. Wie herkent ze?

Radsels Jan Pauwels Veldman

58.

Waar kan 10 van 2 genomen
En hoe kunt gij daaraan komen

63.

Wie loopt als de wind zoo snel
Haalt geen adem en blijft wel

58: De handen; 63: Molenwieken.

Oorlogsevacu  in Onnen 1945

Deze bijdrage is bij ons ingeleverd door Jan. K. Berends. Hij heeft in 2015 contact gehad met de schrijver Aad Steenhuizen, die hem toen dit verhaal (gedateerd maart 2015) over zijn ervaringen als oologsevacu  in Onnen gegeven heeft. De heer Steenhuizen woonde toen in Almere.

Door Aad Steenhuizen

Het is maart 1945, Den Haag is nog steeds bezet door Nazi-Duitsland. Treinen, trams en bussen rijden niet meer. De weinige auto's die er nog zijn, rijden op gas. Er is geen elektriciteit meer. De verlichting in huis komt van kaarsjes, carbidlantaarns en fietslampjes. Maar er mag niets naar buiten schijnen, want de stad is verduisterd. Het is 's avonds aardedonker. De stilte wordt af en toe verbroken door het geraas van een Duitse raket (V2) op weg naar Londen, de start verlicht dan kortstondig de hele stad. Soms gaat het verkeerd, dan stort de V2 neer in een Haagse straat. Een Engels bombardement op 3 maart heeft ten doel de V2-installaties te vernietigen. Maar men vergist zich, de bommen vallen op de verkeerde wijk. Voedsel en brandstof kunnen niet worden aangevoerd, de inwoners hebben honger en hebben het koud.

Wij (vader, moeder en vier kinderen) hebben net de hongerwinter achter de rug. Alles is "op de bon" en slechts in zeer kleine hoeveelheden verkrijgbaar. Uiteindelijk is het niet meer mogelijk zelf een maaltijd klaar te maken en schakelen wij over op de gaarkeuken. Daar wordt, tegen inlevering van distributiebonnen, warm eten verstrekt. Elke dag halen we vijf porties bij het uitdeelpunt, mijn broer Dolf (18) is ondergedoken dus die heeft geen bonnen. Het eten is half vloeibaar, je moet het met een lepel eten en je kan maar beter niet kijken wat er in zit.

Op transport naar Onnen

Als de gelegenheid zich voordoet besluiten mijn ouders twee van hun kinderen - mijn broer Jan (15) en mij (12) - met een kindertransport naar Groningen mee te geven. Op 26 maart lopen wij aan het begin van de avond naar het kantoor van de "Provinciale Voedselcommissaris", een organisatie die - zo goed en zo kwaad als dat kan - de voedselvoorziening op gang probeert te houden. Uit de verte zien we al een verhuisauto staan, een trekker-oplegger combinatie. Daar moet het zijn want auto's zijn al lang uit het straatbeeld verdwenen. Er zijn meer kinderen met hun ouders in het kantoor. We nemen afscheid, onze ouders moeten v or acht uur weer thuis zijn. Dan begint de 'avondklok' en is het tot 's morgens zes uur verboden buitenshuis te zijn.

Wij kruipen in de oplegger bovenop een lading in jute zakken die al op de vloer staan. De deuren gaan dicht en om zeven uur vertrekken we. Er wordt 's nachts gereden om geen doelwit te vormen voor gevechtsvliegtuigen. We

zijn allemaal stil, de ruimte waarin we zitten wordt verlicht door een klein lampje. We kunnen niet naar buiten kijken, als de auto een bocht om gaat dan voel je dat. Na korte tijd staan we plotseling stil, de deuren gaan open. Bij Nootdorp zijn we in een bomkrater gereden. Het is moeilijk rijden in de nacht, de chauffeur moet zich behelpen met twee koplampen die zijn afgeplakt tot er alleen twee blauwe streepjes over zijn. Iedereen moet helpen de zakken uit te laden en het lukt de auto weer op de weg te krijgen. Zakken er weer in, kinderen er in, deuren dicht en verder richting Utrecht. Bij Nijkerk gaat het weer mis, de houtgasgenerator lekt. Het is vier uur in de ochtend. Een lokale smid is zo vriendelijk het lek provisorisch te dichten zodat we aan het eind van de nacht Zwolle kunnen halen. We brengen de dag door in een school, waarin nog veel meer kinderen verblijven. 's Avonds gaan we weer verder en komen aan het eind van de nacht bij het kantoor van de Groningse Voedselcommissaris aan. We worden met een auto naar Onnen gebracht, waar we worden afgezet bij het dorpscafe. Interessant was dat de dame van achter de bar tevens dienst deed als telefoniste op een handbediende centrale.

Onderdak bij Jan en Grietje Berends

Aan de overkant, waar de weg zich splitst, is de hoefsmid bezig een paard te beslaan. Onze begeleider nam steeds  en kind mee om te worden ondergebracht bij een pleeggezin. Voor mijn broer Jan, - inmiddels 2 jaar geleden overleden - was er een plekje bij Hendrik Koops en Jantje Abbring aan het Zuidveld in Onnen. Uiteindelijk werd ook ik meegenomen, we stopten voor een houten brug over een kanaaltje. Dat was nog niet zolang geleden gegraven en bleek bedoeld als tankval. De begeleider ging het erf op van de boerderij ernaast, ik wachtte met mijn rieten koffertje op de brug. Na bemonstering van achter de ramen mocht ik binnenkomen. Ik was aangeland bij Jan en

Luchtfoto van Onnen gedateerd 29 november 1944, met het treinemplacement en tankgrachten aan de noord en zuidkant van Onnen

Links de boerderij Dorpsweg 10, waar Aad verbleef bij Jan en Grietje Berends. Rechts de boerderij Dorpsweg 12 van Evert Berends, waar hij vaak speelde met de kinderen Anton, Jan, Hillie en Heiltje

Grietje Berends, broer en zus, die de boerderij runden. Ze waren natuurlijk niet voorbereid op mijn komst, dus een slaapplek was er niet. Ik moest voorlopig genoegen nemen met een plek naast de boer in de bedstee. De andere bedstee was van Grietje. Later kreeg ik een eigen matras op de vloer. We sliepen dus met z'n drieën in de mooie kamer. Ik had van mijn ouders een briefkaart meegekregen om op de post te doen als ik op de plaats van bestemming (Onnen 30; nu Dorpsweg 10) was aangekomen. Die kaart is wel bij mijn ouders aangekomen, de postdienst werkte dus nog wel ondanks de chaotische situatie. De brief die mijn ouders terugzonden aan mij kwam echter bij hen terug met het stempel "verbinding verbroken".

Het was een klein bedrijf, 13 koeien, een kudde schapen, een paar geiten, kippen en een varken. De koeien stonden op stal, maar de schapen waren overdag buiten in de polder. 's Avonds werden ze weer naar binnen gehaald om diefstal te voorkomen. Ik hielp daarbij. Al gauw vonden ze dat ik dat wel alleen kon doen. De weide lag aan een onverharde weg in de polder. Ik zette het hek open en joeg de schapen op. Ik dacht dat ze vanzelf wel linksaf zouden gaan, maar de kudde splitste zich: een deel ging rechtsaf. Het terugbrengen naar de schuur is uiteindelijk wel gelukt maar ik was door alle inspanning volkomen uitgeput.

De oorlog komt dichtbij

De ramen aan de voorkant van de boerderij keken uit op weilanden met daarachter het rangeerterrein van de spoorwegen. Dat betekende dat we geregeld dekking zochten in de kelder als er weer een geallieerde luchtaan-

val was. De jagers begonnen boven ons hoofd met schieten en lieten daarbij de koperen hulzen en ijzeren schakels vallen. Na afloop verzamelde ik ze om er een lange patroonband van te maken. Op een dag stopte er een stoomtrein op het rangeerterrein. De deuren gingen open en er stroomden allemaal mannen met petjes de weilanden in. Ze kwamen ook bij ons op het erf. Het bleken arbeiders uit het Ruhrgebied te zijn, op de vlucht voor de geallieerde troepen. Ze hadden honger en verzamelden alles wat maar eetbaar was. Jan en Grietje weigerden elke hulp, gelukkig kwam het niet tot gewelddadigheden. Na enige tijd ging iedereen weer aan boord en vertrok de trein richting Duitsland.

Het terugtrekken van het Duitse leger was begonnen. Twee officieren op de fiets kwamen het erf op en verlangden dat er een maaltijd voor hen werd gemaakt. Het was kennelijk niet raadzaam om dat te weigeren. Na het eten vervolgden ze hun weg. In de dagen daarop waren er geregeld ontploffingen te horen, het geluid kwam van vliegveld Eelde. De bezetters lieten niets bruikbaar achter. Vrijdag 13 april werd een beklemmende dag. Het hek van het erf, dat altijd open stond, was nu gesloten. Niemand ging van huis. In de loop van de dag passeerden er Duitse soldaten, lopend, op de fiets of met paard en wagen. Het gaf niet de indruk van een ordelijke terugtrekking. Tezelfdertijd was er geratel in de verte, kennelijk van rupsvoertuigen over de Rijksstraatweg door Haren. Het was duidelijk dat er van geallieerde zijde nog geen aandacht was voor dorpen zoals Onnen, de stad Groningen was belangrijker. We hadden de hele dag gewacht op iets waarvan we niet wisten hoe het er uit zou zien. Tegen de avond hoorden we een ronkend geluid uit de richting Noordla-

ren. Een verkenningseenheid van een stuk of acht pantserwagens met een witte ster hield halt voor de brug. Twee militairen sprongen er uit en keken onder de brug, maar die was niet ondermijnd. Het bleken Canadezen te zijn. De buurtbewoners dromden nieuwsgierig om de wagens. Er stond ineens iemand met een Nederlandse vlag langs de weg.

De bevrijding

Ik was verbaasd mensen te zien met een Mongools uiterlijk, dat waren kennelijk Russen die bij het spoor te werk waren gesteld en in de buurt een onderduikadres hadden gevonden. Ik stond bij de eerste wagen en keek door het luik. Daar zat de bestuurder, maar hij had geen aandacht voor mij. Hij tuurde geconcentreerd de omgeving af. Wat mij opviel was dat hij een dameshoed op had in plaats van een helm. Misschien een soort talisman? De stoet ging snel verder richting Haren. Later kwamen de wagens één voor één met grote vaart in tegengestelde richting langs met bovenop de Duitse soldaten die gedurende de dag zo moeizaam oostwaarts waren getrokken. En toen was Onnen niemandsland, Duitsers en Canadezen waren verdwenen. Het was een opwindende avond. Gewapende mannen haalden NSB'ers uit hun huizen en voerden ze in optocht af. De reparatiewerkplaats van de spoorwegen werd door de Canadezen in gebruik genomen, ik ging er vaak kijken. We gingen ook kijken in Haren, rijen tanks ordelijk naast elkaar op de stoep. Opmerkelijk was dat de rupsbanden van de tanks de stoep op hetzelfde niveau als

de weg hadden gewalst.

Het bevrijdingsfeest in Onnen werd op de boerderij van Ebels - schuin aan de overkant gevierd. Ook ik deed mee met wedstrijden in zaklopen, hardlopen met een ongekookt ei op een lepel, etc. Daarna nam het gewone leven weer een aanvang. Ik was veel op de boerderij van Evert Berends, onze burens op Onnen 31 (nu Dorpsweg 12). Zij hadden vier kinderen, Anton, Jan, Hillie en Heiltje. De jongens werkten mee op het bedrijf. Daar heb ik in latere jaren nog een vakantie doorgebracht.

Naar huis

Tot juli zijn we in Onnen gebleven. We werden bij de boerderij opgehaald met een kleine vrachtauto (nu zouden we dat een 'pick up' noemen), mijn broer Jan zat er al in. We reden naar Groningen. Daar lag – tegenover het station – een rivierboot die gecharterd was om evacuees terug te brengen. De reis ging via Lemmer, Amsterdam en Rotterdam naar Den Haag. Op de derde dag – laat in de avond - kwamen we in de Laakhaven aan. Aan boord zongen we als afscheid – en als signaal naar de wachtenden op de kade - gezamenlijk het Groninger volkslied. Mijn vader en mijn broer Dolf haalden ons af. Door donker Den Haag zijn we naar huis gelopen. Er was nog steeds geen straatverlichting en geen openbaar vervoer, maar wel te eten! Het verblijf in Onnen heeft een onuitwisbare plaats in mijn geheugen ingenomen, ik denk er met respect en dankbaarheid aan terug.

Raadsels Jan Pauwels Veldman

65.

Voor welke kamer blijft men staan
Schoon men daar nooit mag binnen gaan

72.

Ik heb noch hout, noch steen, noch staal
En toch maak ik de velden kaal

112.

Welk een dier heeft door zijn pracht
Heer en vrouw in leed gebracht

114.

Kom bloempje. Nader mij. Ik min u niet om geur
Maar om u lekkren smaak en om uw witte kleur

slang: 114: Bloemkoolo

65: Die men in eenen spiegel ziet; 72: Een schaap; 112: De

Huize Tjiburg te Onnen

Door Eppo van Koldam

De heer Pieter Tjiburg uit Wijk bij Duurstede benaderde ons met een vraag over een huis met de naam 'Tjiburg' te Onnen. Dit naar aanleiding van de hierbij afgebeelde advertentie uit het Nieuwsblad van het Noorden van 10 april 1906, die hij had gevonden via www.delpher.nl.

Wij vermoeden een relatie met de 'tie', de centrale vergaderplaats, die vroeger bij het huidige haventje lag. Alle 'tie' namen in Onnen, zoals de Tjiborgsteeg en de Tiehof zijn hiervan afgeleid. Voor wie meer hierover wil lezen verwijzen we naar het artikel over de historische geografie van Onnen, dat is te vinden op www.oldgo.nl onder

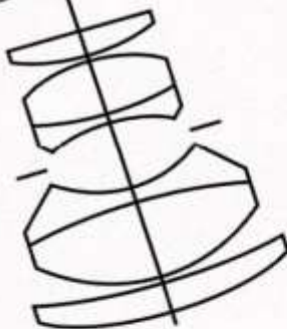
publicatie=>bronbewerkingen=>nr. 11.

Maar nu het antwoord op de door de heer Tjiburg gestelde vraag: waar stond in Onnen in 1906 een huis met de naam Tjiburg? Wij konden die vraag niet beantwoorden. Wie wel? De redactie ontvangt graag reacties.

luchtfotografie
boven heel Nederland

**AEROPHOTO
EELDE**

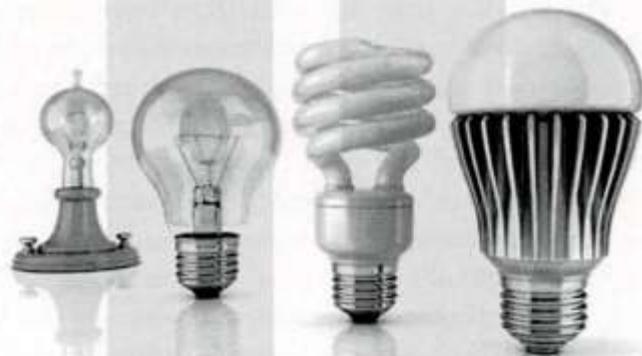

INFO@AEROPHOTOEELDE.NL
WWW.AEROPHOTOEELDE.NL
telefoon: 050 - 309 5551

SINCE 1911

Konings
TOTAALINSTALLATEURS

Rijksstraatweg 208 - 210 9752 BR Haren
☎ 050 5344735 Fax 050 5344138
www.koningstotaalinstallateurs.nl

DIGNO computers

Computers • Software • Reparaties • Netwerken

ICT Waarborg

Rijksstraatweg 132 • 9752 BL Haren • Tel.: 050-5349965 • info@digno.nl • www.digno.nl

Atelier "de Clou"

ATELIER VOOR BOUWKUNDE

Jaap Vrieling

Waterhuizerweg 31
9753 HP Haren
Tel: 050 - 85 00 080
Mob: 06 - 55125730
Email: info@declou.nl

Excursie Hof te Hemmen (OMD 2020)

Onderstaand komen wij in vijf bijdragen terug op de excursie ter gelegenheid van de Open Monumentendag (OMD) op 12 september 2020.

Inleiding

Door Eppo van Koldam

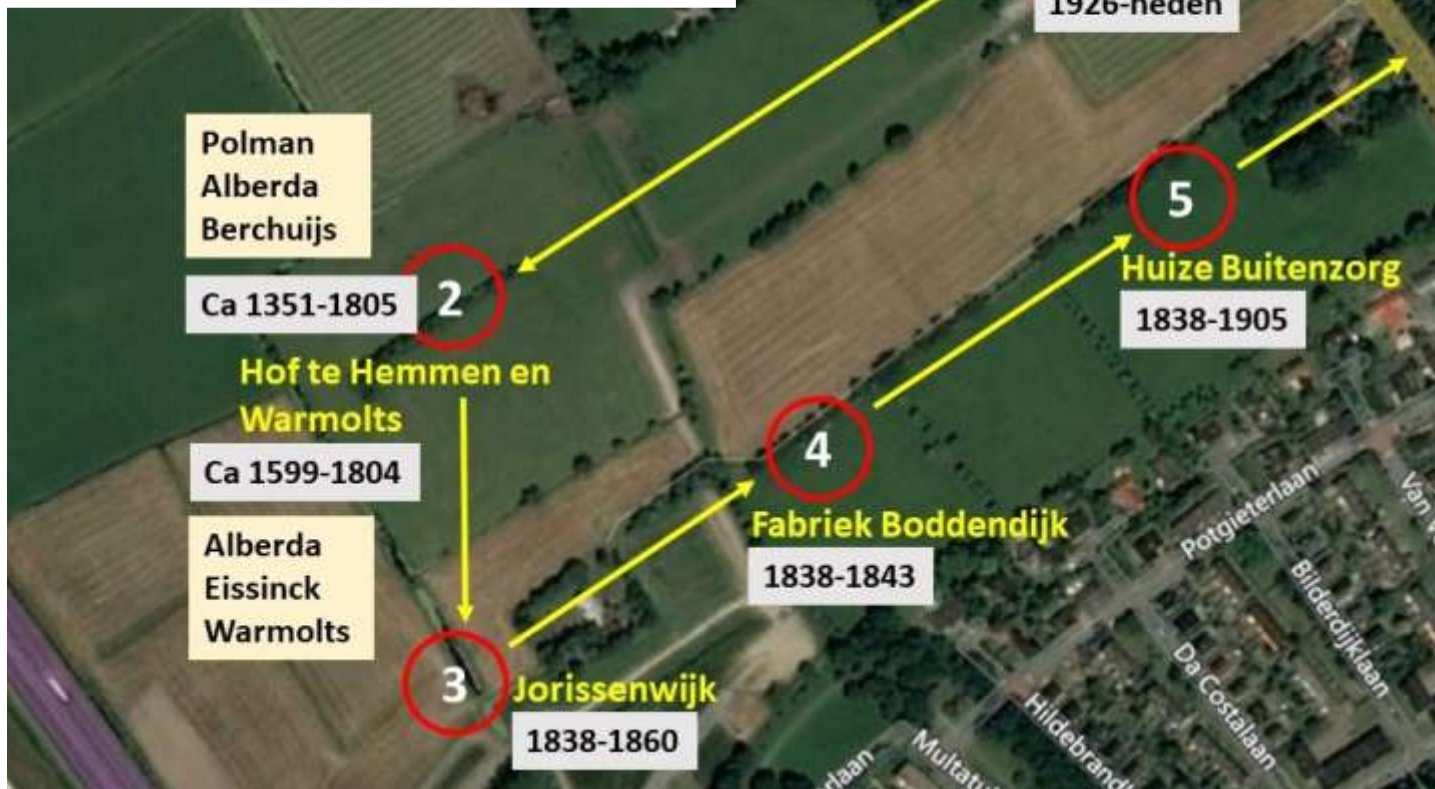
Eigenlijk doen we met de titel 'excursie Hof te Hemmen' de inhoud van de georganiseerde excursie op 12 september jl. te kort, het ging over veel meer dan alleen de Hof te Hemmen. Zo veel meer, dat er alle aanleiding is nog

eens uitvoerig op de onderwerpen terug te komen, die in de excursie aan de orde kwamen. U treft hieronder dan ook de voor Haren Old Goud bewerkte verhalen aan van de op die dag gehouden inleidingen door Christiaan Sjobema, Hermien Noordhoff, Jan Dijkema, Henk Bazuin en mijzelf. Dit uiteraard met foto's van de dag en met historische afbeeldingen. Voor een uitvoeriger fotoverslag – ook van de voorbereiding – en zelfs bewegende beelden gemaakt door een drone, verwijs ik naar het verslag op onze website www.oldgo.nl.

De excursie werd georganiseerd in het kader van de Open Monumentendag 2020. Old Go heeft jarenlang voor de gemeente Haren en de laatste twee jaar voor de nieuwe gemeente Groningen de inhoud van deze dag verzorgd. Streven is deze lijn de komende jaren door te trekken. De beslissing daarover van het gemeentebestuur wachten wij af. We kunnen wel stellen, dat wij met de excursie een goed visitekaartje hebben afgegeven voor de komende jaren. Het was een van de grootste activiteiten in de voormalige gemeente Haren in Corona-tijd. Ruim 140 personen hebben aan de excursie deel genomen en we kregen veel positieve reacties.

Vanwege Corona hadden we gekozen voor een opzet, waarbij niet de excursieleider met een groep op stap ging, maar waarbij de deelnemers in kleine groepjes langs

Henk van Hemmen legt een noodbrug aan. Jan Dijkema (rechts) en Eppo van Koldam (links) kijken kritisch toe (foto Henk Bazuin)

vijf posten werden geleid, waarbij op iedere post een verhaal werd verteld ondersteund met foto's. Ik verwijs naar de afbeelding, waarin ook de 'reis door de tijd' is aangegeven.

De gekozen opzet betekende wel, dat de inleiders, ondersteund door Cees van Ham en Henk Dröge, van 11.00 uur tot 16.00 bijna continu bezig waren. Nog afgezien van de voorbereiding op donderdag, vrijdag en op de dag zelf vanaf 09.00 uur. Ook namens de andere inleiders kan ik wel zeggen, dat we er na het opruimen behoorlijk 'doorheen zaten'. Maar het was de moeite waard. En veel dank ging uiteraard uit naar onze gastheer Henk van Hemmen en zijn zoon Jesse, die beide in de voorbereiding een groot aandeel hadden.

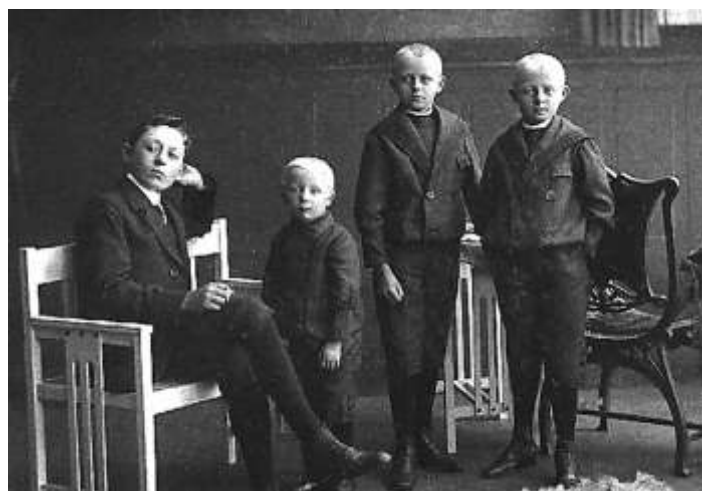
Boerderij De Laankamp

Voordracht in de stal van de boerderij door Eppo van Koldam

De boerderij De Laankamp, waarin ik u hier welkom mag heten, is een rijksmonument. Karakteristiek voor de boerderij is de zogenaamde Amerikaanse schuur. Het bijzondere zit vooral in de kapconstructie. Amerikaanse schuren hebben een knik in het dak. In vaktermen heet dit een mansarde-kap. De totstandkoming van de boerderij is ook bijzonder.

Reeds vanaf ca 1670 boeren voorouders van de huidige eigenaar Henk van Hemmen op de landerijen te Hemmen. Rond 1800 ligt het zwaartepunt van de eigendommen van de familie in de huidige Molenbuurt. In 1822 worden door Jan Antonie van Hemmen de percelen aangekocht van de voormalige Hof te Hemmen. Daartoe behoort ook een smal perceel, De Laan geheten, naar de Rijksstraatweg. Bijna 100 jaar later is dit perceel eigendom van de achterkleindochter van Jan Antonie, Egberdina Brink. Omdat deze Egberdina trouwt met haar achterneef Antonie van Hemmen komt de naam Van Hemmen weer terug in de familie. Antonie en Egberdina krijgen vier zonen, waarvan er een op jonge leeftijd overlijdt. An-

Jan Hendrik (1897-1913), Hendrik (1902-1982), Roelof ((1903-1974) en Margienus (1908-1975) van Hemmen

tonie overlijdt op 37-jarige leeftijd in 1910. Als haar drie zonen volwassen worden, spant Egberdina zich in om ze alle drie van een mooie boerderij te voorzien. Voor Hendrik laat ze in 1926 De Laankamp (Rijksstraatweg 73) bouwen, voor zoon Roelof bouwt ze de Gorechthoeve (Rijksstraatweg 24) en voor zoon Margienus blijft het bij plannen, want de dood haalt Egberdina in. Hij koopt later een boerderij aan de Oosterweg.

Met de bouw van De Laankamp keert de familie Van Hemmen dus weer terug op de grond, die al sinds 1822 in het bezit is van de familie. Een boerderijtje, dat tot 1926 aan de Rijksstraatweg stond, en in huur bewoond werd door de familie Koops (zie foto onderaan), moet plaats maken voor de nieuwe boerderij.

De Hof te Hemmen en Huize Warmolts

Voordracht op het heuveltje van de Hof te Hemmen
door Christiaan Sjobbema

Op dit heuveltje, waar wij nu staan, stond ooit de Hof te Hemmen. De oude toegangsweg tot de Hof ligt er nog steeds, het is de weg waar u zojuist langsgekomen bent vanaf de boerderij De Laankamp. Delen van de tweede gracht en wal om de Hof te Hemmen zijn nog te zien. Deels, omdat er nu nog water is, en deels door de aanwezige glooiing in het landschap.

Christiaan Sjobbema wijst de Hof te Hemmen en Huize Warmolts met de oprijlanen aan op de Hottingerkaart (foto Hein Bekenkamp)

Henk van Hemmen heeft me verteld dat je in de grond nog muren aan kunt treffen als overblijfsel van de Hof te Hemmen. Noordelijk van de heuvel ligt een vloer onder de grond, die van de keuken geweest is. Een tastbaar overblijfsel is de nog steeds aanwezige waterput.

Hof te Hemmen als leengoed

Hemmen, waar we ons hier bevinden, was in de 14^e eeuw al een aanzienlijke buurtschap en in de 15^e eeuw wordt er in oude documenten gesproken over de zogeheten Hof te Hemmen hier ter plaatse. Aan de Hof van Hemmen is dan het zogeheten 'gruitrecht' verbonden. Gruit is voor de opkomst van hop een belangrijk ingrediënt bij de productie van bier. Het geeft het bier een betere smaak en maakt het langer houdbaar. Het gruitrecht is het recht om gruit te verhandelen, en dat recht is dus gekoppeld aan het bezit van de Hof.

De Hof te Hemmen is in die tijd een zogeheten leengoed, wat betekent dat een groot heer er de eigenaar van is. Deze heer beleent (verpacht) huis en bijbehorende landerijen aan een persoon die trouw aan hem is. In het geval van de Hof te Hemmen is de bisschop van Utrecht de leenheer. Hij bezit ongeveer 2500 boerderijen in Drenthe, Gorecht, Overijssel en Gelderland. De Hof te Hemmen is het enige leengoed in het gebied van Stad en Ommelanden.

In de 16^e eeuw is de familie Alberda eigenaar van de Hof te Hemmen. In die periode laat Reint Alberda de Jonge, die onder andere burgemeester van de stad Groningen is,

de Hof te Hemmen ombouwen tot een buitenhuis. Een zoon van Reint Alberda, Derck, wordt ook wel Derck van Hemmen genoemd.

Driedeling

Na de dood van Derck van Hemmen in 1599 wordt de Hof te Hemmen onder zijn kinderen verdeeld in drie delen:

1. Het grote landhuis dat de naam Hof te Hemmen blijft dragen
  2. Een kleiner landhuis zuidelijk ernaast gelegen, vanaf 1675 ook wel Warmolts genaamd
  3. Een boerderij, genaamd de Heerd van Hemmen.
- En zo zien we dus dat vanaf 1600 de onderverdeling in Hof te Hemmen en het latere huize Warmolts te herkennen valt, met daarnaast boerenactiviteiten.

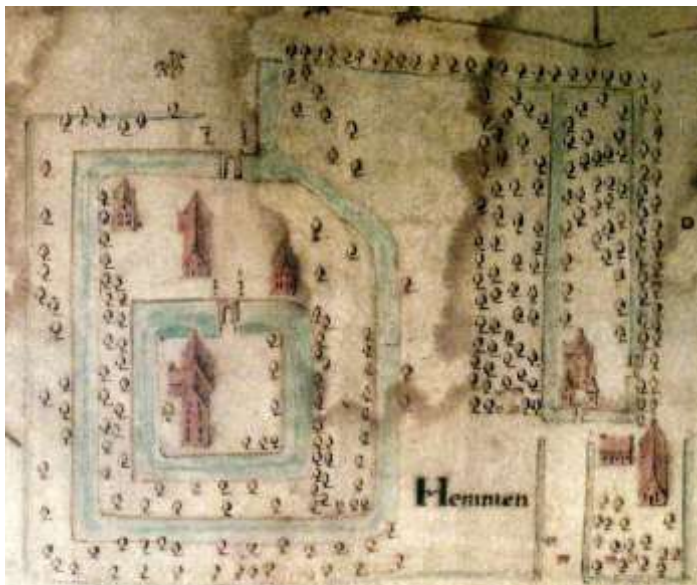
Het kleine landhuis komt in 1599 in bezit van Reiner Alberda, getrouwd met Hille Ripperda. Van hen hebben we een afbeelding.

Reiner Alberda (heer van Hemmen en Spijk) en Hille Ripperda

We gaan naar 1672, het rampjaar, als de republiek der Zeven Verenigde Nederlanden van verschillende kanten aangevallen wordt door Engeland, Frankrijk en de bisschoppen Münster en Keulen. De bisschop van Münster, Bernhard van Galen, ook wel Bommen Berend genoemd vanwege de vele bommen die hij gebruikte, ziet zijn kans schoon en valt Groningen aan. Wat nu heel bijzonder is, is dat de bisschop onderdak genomen lijkt te hebben in de Hof te Hemmen. Zo valt op te maken uit een kaart, die in het kader van het beleg gemaakt is. Daarop staat als onderschrift bij de Hof te Hemmen: "t logement van de bisschop van Münster". Hier, waar wij nu staan, heeft de bisschop van Münster dus bijna 350 jaar geleden tijdens het beleg van Groningen gewoond, geslapen en zijn militaire tactiek uitgedacht. Op deze kaart is ook de dubbele wal met elk een poort fraai te zien. Ook zijn de contouren van nog een 3^e wal of gracht te zien. Binnen de eerste wal ligt de daadwerkelijke Hof, tussen de 1^e en 2^e wal zijn gebouwen zichtbaar die bij de Hof horen. Rechts, buiten de wallen gelegen, zien we de behuizing die enkele jaren later de naam Warmolts zal gaan dragen.

In 1805 wordt Hof te Hemmen op afbraak te koop aange-

de bewoners van de Hof te Hemmen, die afkomstig zijn uit de sociale bovenlaag van de stad Groningen en voor wie de Hof te Hemmen vooral een buitenhuis is.

Jan Warmolts overlijdt in 1787 op de leeftijd van bijna 100 jaar. Zijn zonen en ook zijn kleinzoon blijken zeer verkwistend. Na de dood van Jan Warmolts valt dan ook al snel het doek voor Huize Warmolts. Op 27 december 1791 wordt het in de Ommelander Courant te koop aangeboden.

Huize Warmolts wordt gekocht door Claas Jans de Groeve, de huurder van de boerenplaats die bij het huis. Wordt in 1805 de Hof te Hemmen op afbraak verkocht, een jaar eerder was Huize Warmolts al aan de beurt. Claas Jans de Groeve biedt het dan op afbraak te koop aan.

De Heerd van Hemmen

Resteert het 3^e onderdeel van de verdeling na het overlijden van Derck van Hemmen in 1599: de boerderij genoemd de Heerd van Hemmen. Deze heerd ligt ten zuiden van Huize Warmolts en is mogelijk de boerenplaats die eind 18^e eeuw door Claas Jans de Groeve van de familie Warmolts wordt gehuurd. Het zou er op kunnen duiden dat Huize Warmolts en de heerd op enig moment door de familie Warmolts weer samen zijn gevoegd.

Wanneer we Hemmen na de afbraak van de Hof te Hemmen en Huize Warmolts in oenschouw nemen treffen we nog enkele boerderijen en twee arbeiderswoningen aan. Op de ene boerderij zal in 1830 mijn overgrootvader Christiaan Sjobbema komen te wonen. De andere boerderij wordt in 1838 verkocht aan de industrieel Egbert David van Lennep, die er binnen een jaar een omvangrijk fabriekscomplex realiseert Daarover krijgt u van Jan Dijkema een heel mooi verhaal te horen. Beide boerderijen zijn inmiddels afgebroken.

Detail van de Hottingerkaart uit 1792

boden. Kopers zijn Jan Pieters en zijn vrouw die het land behorende bij de Hof al als klassieke Groninger bekleemde meijers in gebruik hebben. De Hof te Hemmen wordt inderdaad afgebroken. Na het overlijden van Jan Pieters vindt een verkoop van de inmiddels onbebouwde terreinen plaats, nu is Jan Antonie van Hemmen de koper en hebben we weer aansluiting bij de eerste inleiding van Eppo van Koldam.

Huize Warmolts

In 1675, dus kort na het beleg van Groningen, wordt het kleinere, zuidelijk gelegen landhuis gekocht door Roeleff Warmolts en zijn vrouw. Vanaf dat moment krijgt dit landhuis een naam die het onderscheidt van de Hof te Hemmen: Huize Warmolts. De familie Warmolts zal meer dan 100 jaar met dit landhuis verbonden blijven. Eerst woont Roeleff Warmolts er, later zijn zoon Jan.

De leden van de familie Warmolts behoren tot de sociale bovenlaag in Haren en wonen en werken ook daadwerkelijk vanuit Huize Warmolts. Zo is de familie Warmolts actief met de turfwinning, waardoor in de loop van de 19^e eeuw het Paterswoldsemeer ontstaan is. De familie Warmolts heeft aldus affiniteit met Haren, in tegenstelling tot

De Jorissenwijk

Voordracht bij het restant van de Jorissenwijk
door Hermien Noordhoff

Hermien Noordhoff geeft uitleg over de verversactiviteiten van de familie Warmolts aan de westzijde van het Hoornschediep (nu Paterswoldsemeer) aan de hand van een detailkaart van Beckering (foto Hein Bekenkamp)

Zoals Christiaan Sjobbema al heeft verteld, resteren na 1805 van de omvangrijke bebouwing van de Hof te Hemmen en Huize Warmolts slechts een paar boerderijen en twee arbeiderswoningen. Een boerderij staat wat verder weg. Dit is de boerderij van Jan Antonie van Hemmen, later van de familie Ottens. Deze boerderij is begin zestiger jaren van de vorige eeuw afgebroken ten behoeve van de aanleg van de Molenbuurt.

Twee boerderijen staan hier vlakbij, deze boerderijen behoren in 1838 tot de onverdeelde nalatenschap van Claas Jans de Groeve. Als diens schoonzoon Willem Abbring in dat jaar overlijdt, wordt besloten tot een verdeling. Dochter Janna Clasens de Groeve en haar man Hendrik Meijer erven het gedeelte dat op de kaart oranje is gekleurd. Later zal Christiaan Sjobbema, de schoonzoon van Janna en Hendrik, hier boeren. Het blauwe gedeelte komt in handen van de kinderen van de reeds overleden Hendrikje Clasens de Groeve en haar man Willem Ab-

bring. Deze verkopen hun aandeel onmiddellijk door aan de industrieel Egbert David van Lennep.

Van Lennep stampt hier binnen een jaar een omvangrijk fabriekscomplex uit de grond. U hoort daar straks meer over. Tot het fabriekscomplex behoren mouterijen, branderijen en een zeepfabriek. Aardappelen vormen de grondstof voor de moutwijn.

Aanleg van een kanaal

Voor het productieproces in de fabriek is veel schoon water nodig. Voorts moeten aardappelen en turf worden aangevoerd en de eindproducten worden afgevoerd. Het water in het Hoornschediep is schoon genoeg voor de fabriek. Besloten wordt daarom een kanaal of wijk te graven van het Hoornschediep naar de fabriek. Wij staan nu bij het restant van deze wijk. Dit stukje sloot is het enige wat nu nog resteert van een indertijd imposant fabriekscomplex inclusief een groot aantal arbeiderswoningen en een woning voor de directeur, het latere Huize Buitenzorg. Bij de aanleg liep de wijk veel verder door in oostelijke richting. Dat is verderop aangegeven met blauwe linten.

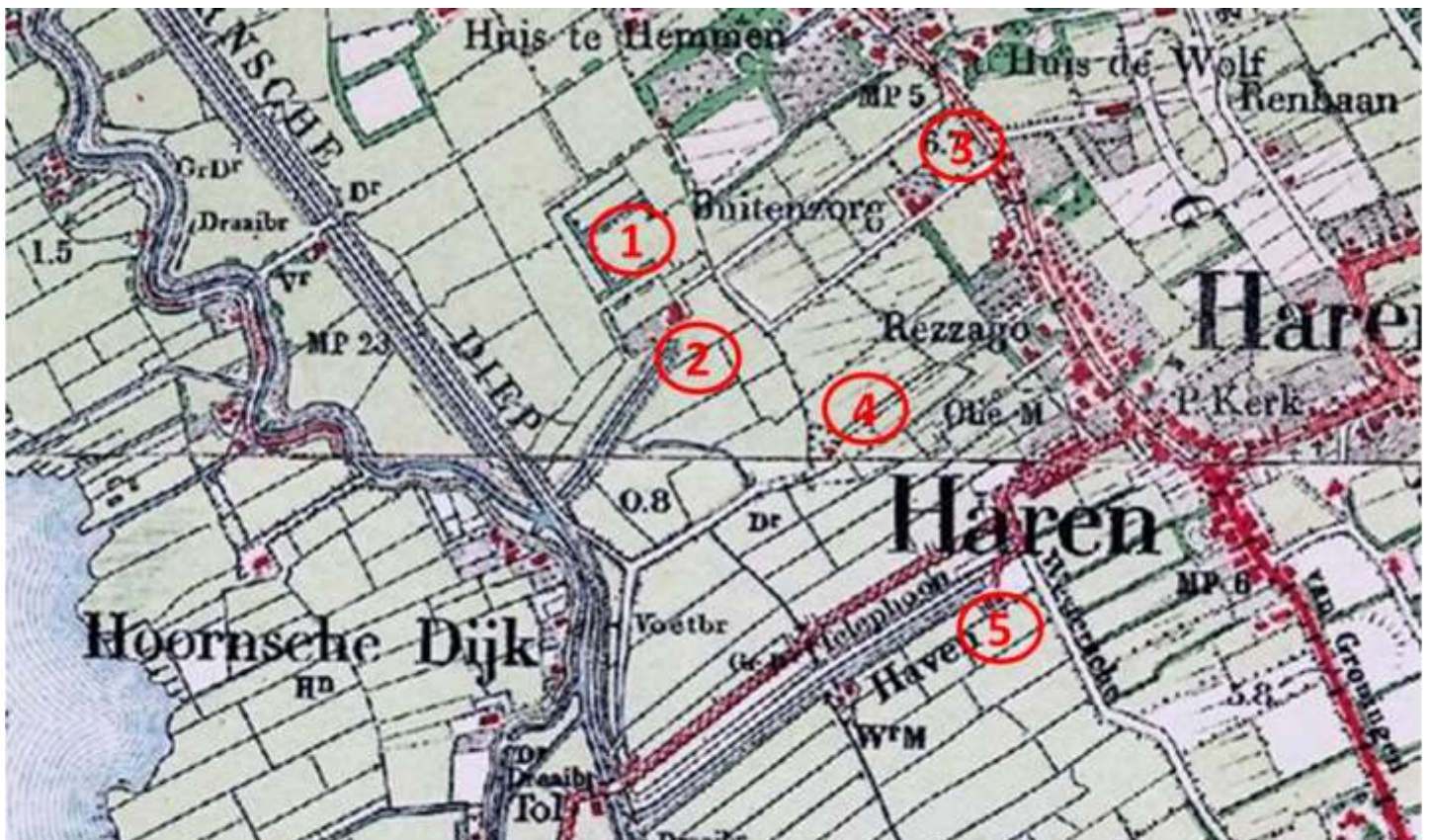
Direct in 1838 doet Van Lennep het verzoek om een wijk te mogen graven met een breedte van 6 el (4,20 m). Onder de vaart moet een pomp, tegenwoordig spreken we van een duiker, worden aangelegd. De vaart zou anders het Westersch Boermaar afdammen. Het Maar is een belangrijke 'sloot', die loopt van het huidige Sassenhein naar het Helperdiepje in Groningen om het overtollige water af te voeren aan de westkant van Haren, Hemmen, Dilgt en Helpman. Het is in die tijd nog erg nat. De toestemming komt er. Het onderhoud van grondpomp en dijken langs de wijk komen ten laste van de eigenaren van de fabrieken of de grondeigenaar. Derden mogen geen gebruik maken van de vaart.

In een jaar staat het fabriekscomplex er en ook de vaart is gegraven, toen nog niet de Jorissenvaart geheten, want Jorissen is nog niet in beeld. Maar de zaken gaan niet goed. De familie Van Lennep trekt zich al snel terug. In oktober 1841 koopt Lodewijk Theodorus Jorissen, de latere burgemeester van Haren, het fabriekscomplex voor 27.000 gulden. Maar de zaken gaan nog steeds niet goed en het complex wordt afgebroken. Het vaartje blijft bestaan.

Kanaal wordt haven van Haren

Anders dan bij de aanleg heeft Jorissen juist wel belang bij het gebruik van de vaart door derden. Hij verdient hiermee gemiddeld 106 gulden per jaar.

De grond naast het westelijk deel van de wijk—dus ongeveer waar wij nu staan—wordt in 1841 gekocht door Johan Hendrik Quintus. Dat leidt in 1850 tot veel gedoe. Wie is nu verantwoordelijk voor de dijken langs de wijk. Quintus als eigenaar van de grond of Jorissen als eigenaar

Topografische kaart ca 1910 van de westzijde van het dorp Haren. Met daarop herkenbaar aanwezig bij 1. het borgterrein van de Hof te Hemmen; 2. het restant van de Jorissenwijk met de boerderij van Meijer/Sjobbema; 3. Huize Buitenzorg; 4. de boerderij van de familie Van Hemmen, later Ottens, in de huidige Molenbuurt; 5. het Harenervaartje met de haven. De goede datering van de kaart is wat lastig. De Meerweg staat er op en die is van 1907, maar Huize Buitenzorg staat er ook op en dat pand is in 1905 afgebrand

van het water? De rechter wijst Quintus als de verantwoordelijke aan.

In 1860 wordt het Noord-Willemskanaal gegraven. Aanvankelijk eist Jorissen een klapbrug in het jaagpad langs de westzijde van het kanaal. Hij wil dat zijn vaart ook voor hogere schepen of schepen met een hoge lading bereikbaar blijft. Waarschijnlijk wordt hij afgekocht, want de wijk, die dan Jorissenwijk wordt genoemd, wordt afgedamd. Haren heeft geen haven meer. Als reactie daarop wordt in 1862 het Harenervaartje gegraven en wordt een

nieuwe haven aangelegd. Deze haven wordt in 1965 weer gedempt. Nu vinden we op het oude haventerrein aan de Westerse Drift de werf van gemeentewerken en de brandweerkazerne.

Post 3 wordt in gereedheid gebracht met v.l.n.r. Henk van Hemmen, Eppo van Koldam en Hermien Noordhoff (foto Henk Bazuin)

De boerderij van de familie Ottens (daarvoor Van Hemmen), afgebroken ten behoeve van de aanleg van de Molenbuurt (foto familie Ottens)

In juni 2010 is de Jorissenvaart aan het dichtslibben. Ook is er onduidelijkheid over wie verantwoordelijk is: de gemeente Haren of het waterschap Hunze en Aa's. Het waterschap blijkt verantwoordelijk voor de vaart, de Be-reklauw moet worden bestreden door de grondeigenaar, de gemeente Haren.

De fabriek van Boddendijk

Voordracht midden op het voormalige fabrieksterrein
door Jan Dijkema

Op deze plaats stonden tussen 1838 en 1843 de fabrieken van Bernardus Lambertus Coninck Boddendijk en van Jacob Roeters van Lennep. Deze meneer Boddendijk is geboren op 8 juli 1798 in Ommen en overleden op 14 december 1869 in Doetinchem. Hij is dus ruim 71 jaar geworden. Hij trouwt in 1820 in Doetinchem met de 19 jarige Gouzina Alida Rudolpha Ketjen. Zij is de dochter van wijnkoper Hendrik Willink Ketjen uit Doetinchem. Dat komt voor Boddendijk als koopman, harde zeepfabrikant en apotheker zeer mooi uit. Tijdens een onderonsje in 1829 besluiten ze samen in Doetinchem een distilleerderij op te richten waar in 1832 nog een moutwijnstokerij aan wordt toegevoegd. Maar de zaken vallen in Doetinchem toch wat tegen. Boddendijk zoekt naar meer en betere mogelijkheden.

En die vindt hij bij de familie van Lennep, eveneens afkomstig uit de omgeving van Doetinchem. Egbert David van Lennep koopt in 1834 de veenborg Jachtwijk in Foxham, nabij Martenshoek. Mr. Rudolf Albert van Swinderen is hier al in 1794 begonnen met het fabriceren van jenever uit aardappelen. Van Lennep koopt de borg voor zijn zoons Jacob Roeters van Lennep en Lambert David van Lennep. Zij zetten het bedrijf van Van Swinderen voort.

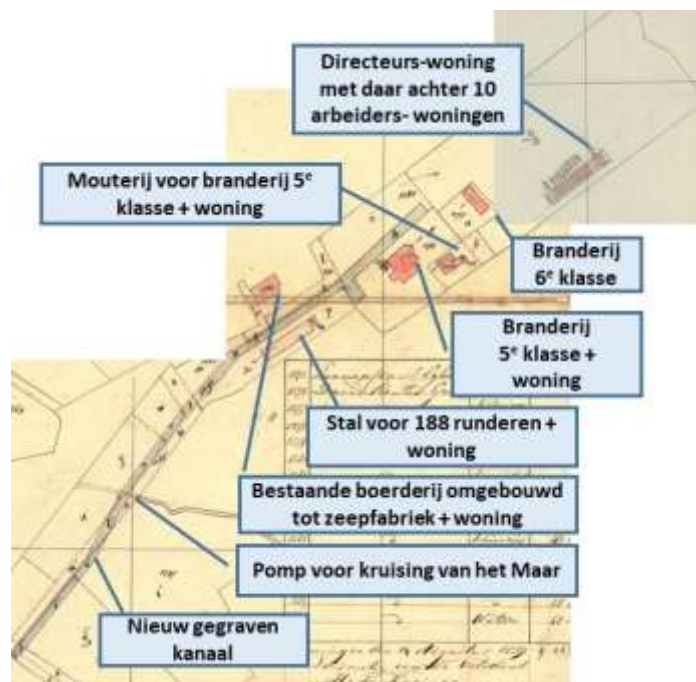
In 1838 koopt vader Van Lennep de behuizing en landerijen van de erven van wijlen Willem Abbring op Hemmen in Haren. Zoon Jacob Roeters van Lennep heeft het voornemen om hier een fabriek op te richten voor het produceren van moutwijn, zoals ook in Foxham. Boddendijk komt naar Haren om leiding te geven aan deze nieuwe fabriek.

Oprichting fabriekscomplex

Reeds in 1838 mogen in Haren een zeepmakerij en twee branderijen worden opgericht. Bij de branderijen gaat het

Jan Dijkema staande voor een bord met de uitleg over een van de fabriekspanden (foto Hein Bekenkamp)

Kadastrale kaart, waarop de in 1838 gebouwde fabriekspanden zijn aangegeven. Het totale perceel loopt van het Hoornschediep links onder tot de Rijkstraatweg rechts boven. Dit perceel is op het kaartje bij de voordracht van Hermien Noordhoff blauw gekleurd

om een branderij der 5de klasse, waarin aardappels als grondspecie worden gebruikt voor de productie van moutwijn en een branderij der 6de klasse waarin de moutwijn verder wordt verwerkt tot onder andere likeur. De zeepfabriek komt in de boerderij van de erven Abbring. Voor Boddendijk zelf wordt een luxe villa gebouwd met de naam Buitenzorg. Henk Bazuin vertelt u straks meer over dit huis. Tevens wordt er een stal gebouwd voor zo'n 188 runderen en een woning.

Er worden van elders personeelsleden aangetrokken voor het werk in de fabriek. Zo neemt Boddendijk zeepmakers mee uit Doetinchem. Om de stoomketels te bedienen komen er zelfs vakkrachten uit Duitsland.

Boddendijk is geen gemakkelijk heerschap. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het volgende. Op 9 september 1839 doen twee commiezen van Financiën controle in de branderij. Boddendijk vindt die pottenkijkerij maar niets en zet de beide heren eerst in de wacht, omdat hij zogenaamd nog met iets anders bezig is. Daarna worden ze door een knecht uitgenodigd om in de zeepmakerij te komen kijken. De commiezen laten zich echter niet afleiden. Tenslotte frustreert Boddendijk de controle door de ketels te laten opstoken. Driftig geworden roept hij: "Nu ik merk, dat ik u niet weg kan krijgen, zal ik in uw tegenwoordigheid doen, hetgeen ik in uw afwezigheid wilde laten doen, ik wilde, (volgen enige stevige vloektermen), et cetera".

Met de fabriek gaat het niet optimaal. De resultaten blijven achter ten opzichte van de verwachtingen. In juni 1840 stapte Jacob Roeters van Lennep uit de vennoot

Jan Dijkema spreekt een groep toe (foto Hein Bekenkamp)

schap. Hij gaat zich helemaal richten op zijn bedrijf in Foxham. Boddendijk zet het bedrijf voort met Lodewijk Theodorus Jorissen. Vader Van Lennep blijft als financier een rol spelen. De naam van de firma wordt Boddendijk Jorissen & Co.

Einde van de bedrijven op Hemmen

Door de komst van andere branderijen in Hoogezand en omgeving (vanaf januari 1842 bv. de aardappelmeelfabriek van W.A. Scholten) wordt het voor Boddendijk Jorissen & Co zeer moeilijk om het bedrijf voort te zetten. Het jaar 1841 wordt het jaar van rampspoed voor de firma. Onder de runderen in de stal, die worden gevoerd met de pulp (draf) van de aardappels, breekt een ziekte uit waardoor 7 runderen sterven. Ook moet er een paard, dat waarschijnlijk in een tredmolen liep, wegens een besmettelijke ziekte worden afgemaakt. Veldwachter Rademaker geeft het dier een genadeschot. Vervolgens maakt hij kerven in de huid om die waardeloos te maken.

In oktober 1841 stopt Boddendijk met zijn deelname in de vennootschap. Van Lennep Sr., die nog steeds eigenaar is, besluit dan tot verkoop. Op 30 oktober 1841 wordt de gehele fabriek met inboedel en al publiekelijk verkocht. Dat gebeurt ten huize van kastelein Roelf Abels in de herberg De Jagtwagen te Haren. In de aankondiging van de verkoop worden de fabrieksonderdelen en de inventaris zeer gedetailleerd beschreven. Zo behoren tot de inventa-

ris diverse distilleertoestellen, stoomketels, grondvaten en een molen (waarschijnlijk een tredmolen) voor het aandrijven van walsen en pompen.

Interessant is de beschrijving bij de zeepfabriek: "Bij dit perceel wordt ook verkocht de uitsluitende toestemming en vergunning om in het Koninkrijk der Nederlanden te fabriceren zeep, zodanig als waarvoor aan de heer William May te Londen octrooi is verleend. De verkopers verplichten zich om de koper of kopers het fabrieksmatige van de uitvinding, waarover octrooi is verleend aan te wijzen en daarmee onvoorwaardelijk bekend te maken".

Via twee stromannen koopt Lodewijk Theodorus Jorissen het fabriekskomplex voor ruim f. 27.000,-. Johan Hendrik Quintus koopt enige percelen weiland langs het westelijk deel van het kanaal. Opvallend is dat Boddendijk niets koopt. Hij keert vrij snel na de verkoop terug naar Doetinchem met alle medewerkers die hij had meegenomen uit Doetinchem. Met een uitzondering, Derk Jan Vels, zoon van de zeepmaker Bernardus Vels, heeft zijn liefde gevonden in Geessien Nijdam van de Hoornschedijk. Hij blijft in Haren.

In Doetinchem handelt Boddendijk in 1857 in waterglas. In 1866 gaat hij met Johan Marius Coops een vennootschap aan voor het maken en verkopen van handzeep.

Intussen is ook de overname van het bedrijf door Lodewijk Theodorus Jorissen geen succes. We kunnen denk ik rustig spreken van een debacle. Wat er precies is gebeurd, weten we niet. Uit een brief van de burgemeester aan het provinciaal bestuur blijkt echter, dat de fabriek in 1843 is afgebroken. Gewoon radicaal alles weg. Inclusief de boerderij waar de zeepmakerij in gehuisvest was. Wat nog overblijft, is het gegraven kanaal en de directeurswoning Huize Buitenzorg. Over die woning meer bij de volgende post.

Deze advertentie in de Groninger Courant van 10 maart 1843 maakt duidelijk wat er met het fabriekskomplex is gebeurd. We vonden deze advertentie pas na de excursie

Huize Buitenzorg en Lodewijk Theodorus Jorissen

*Voordracht op de locatie van Huize Buitenzorg
door Henk Bazuin*

U hebt al kennis genomen van de informatie over de fabriek waar moutwijn, azijn, zeep en brandewijn wordt geproduceerd. Bij deze fabriek wordt ook een woning gebouwd voor directeur Bernardus Lambertus Coninck Boddendijk met direct achter deze woning een aantal kleine woninkjes voor het personeel. De contouren van het huis en de arbeiderswoningen zijn hier met lint gemarkeerd. Jan Dijkema heeft al uitgelegd, dat Boddendijk in 1840 een vennootschap aangaat met Lodewijk Theodorus Jorissen onder de naam Boddendijk Jorissen & Co.

Henk Bazuin en Lodewijk Theodorus Jorissen (foto Hein Bekenkamp)

Wie was Lodewijk Theodorus Jorissen?

Jorissen is geboren in Amsterdam. Zijn moeder Sophie Louise Nobel is afkomstig van het buiten de Mikkelfhorst in Haren. In 1839 trouwt Jorissen met Maria Sara Gasinjet uit Paterswolde. Haar ouders wonen daar in het huis Vennebroek. Maria Sara Gasinjet is een achternicht van Jorissen. Na zijn huwelijk woont hij in Groningen en geeft hij als beroep 'koopman' op bij de geboorteaangifte van de oudste twee kinderen.

Maar ook de vennootschap Boddendijk Jorissen & Co houdt niet lang stand. De zaken gaan niet goed en de heren Boddendijk en Van Lennep, waarvan de laatste in de bedrijfsnaam schuil gaat onder '& Co', houden het al in 1841 voor gezien. Het gehele bedrijf gaat in de verkoop. Is de concurrentie van andere fabrieken te groot? Of is de lastige aanvoer van goede grondstoffen mede oorzaak? De gronden in Haren zijn minder geschikt voor de verbouw van aardappelen dan de gronden in de veenkoloniën. Wie het weet mag het zeggen. In de archieven is over de oorzaak van bedrijfsbeëindiging niets te vinden.

Jan Dijkema heeft al aangegeven, dat Jorissen in oktober

1841 het bedrijf koopt. Hij heeft waarschijnlijk geprobeerd het bedrijf voort te zetten. Maar dat is niet gelukt. Over de periode na de aankoop door Jorissen is in de archieven weinig te vinden. Een aanwijzing is de volgende zinsnede in een brief van de burgemeester aan het provinciaal bestuur: "de fabryk zelve is in het jaar 1843 gesloopt en bestaat dus thans niet meer".

Na de terugkeer van Boddendijk naar Doetinchem verhuist Jorissen vanuit de Ebbingestraat in Groningen naar Haren en neemt hij met zijn gezin zijn intrek in Huize Buitenzorg. Daar blijft hij ook wonen na de teloorgang van het fabriekscomplex.

Jorissen gaat de politiek in

In 1848 wordt Jorissen uit 85 kiesgerechtigden in Haren, voorgedragen als kandidaat voor de Tweede Kamer verkiezingen.

In 1849 verzoekt Jorissen aan het gemeentebestuur van Haren toestemming tot het bouwen van een cichoreidrogerij op het stuk land dat bij Huize Buitenzorg behoort. Jorissen wacht niet op het verkrijgen van die toestemming en begint te bouwen. Een proces-verbaal volgt en Jorissen moet voor het gemeentebestuur verschijnen, dat van te voren had besloten dat "elke betimmering als wenselijk was te beschouwen en dat Jorissen naar hun

Twee foto's van Huize Buitenzorg uit het archief van de familie Jorissen (Groninger Archieven)

oordeel zonder voornemen van overtreding zal hebben gehandeld". Jorissen krijgt alsnog toestemming voor de bouw maar hij moet wel een boete van f. 6.- betalen. Daartegen komt hij in het verweer en hij weigert te betalen. Een week later krijgt hij officieel toestemming voor de bouw van zijn cichoreidrogerij. Ook deze productieactiviteit is een kort leven beschoren.

In 1851 wordt Jorissen verkozen tot raadslid van de gemeente Haren. Als burgemeester Rudolf de Sitter een jaar later stopt als burgemeester, wordt Jorissen zijn opvolger. Jorissen zal in functie blijven tot 1893.

Het gezin Jorissen

Huize Buitenzorg bevat zeven kamers, een keuken, kelders en afgescheiden een woning met hooischaar en koestalling. Vanaf de Rijksstraatweg is Huize Buitenzorg te bereiken via een laan met aan weerszijden bomen.

Een groot huis is geen overbodige luxe voor het gezin van Jorissen. Hij krijgt erg veel kinderen. Toen zijn industrieel avontuur begon waren er 4 kinderen geboren, de jongste daarvan in 1844. Zijn slechte zakelijke avonturen hebben vermoedelijk ook hun weerslag in de slaapkamer. Mogelijk lijdt hij aan depressies. In 1849, pas 5 jaar later, wordt weer een kind geboren en dat zal daarna tot 1862 doorgaan. Totaal zijn er dan 13 kinderen geboren.

Ook de rouw blijft het gezin niet bespaard. Vier kinderen overlijden op jonge leeftijd. In 1866 overlijdt de vrouw van Jorissen op 46 jarige leeftijd. De jongste dochter is dan 4 jaar. Jorissen hertrouwt niet meer. Diverse huishoudsters runnen het gezin.

Eén van de kinderen, Godfried Carel, wordt burgemeester van de gemeente Noorddijk. De raad van Haren hoopt dat hij na het aftreden van zijn vader, diens opvolger zal worden, maar dat gebeurt niet. Slechts twee van de kinderen Jorissen treden in het huwelijk. De oudste zoon wordt notaris in Winschoten en maakt dat zijn vader grootvader wordt van vier kleinkinderen.

Het einde van Jorissen en Buitenzorg

Eind 1892 vraagt Jorissen om hem vanwege zijn verzwakte gezondheid ontslag te geven met ingang van januari 1893. Hij is dan 77 jaar. Hij blijft raadslid. De laatste vergadering bezoekt hij in maart 1894. In dat jaar verhuist Jorissen naar zijn dochter Titia in Arnhem, waar hij in 1895 overlijdt.

In 1894 wordt Huize Buitenzorg te huur aangeboden voor 3 jaar. Huurder wordt de heer Wisselink voor een bedrag van f. 200.- Het bedrijfsgedeelte wordt verhuurd aan H. Woldring voor f. 40,- per jaar.

Bij de verdeling van de nalatenschap verkrijgt zoon Lodewijk Theodorus Jorissen (die dus net zo heet als zijn va-

Links L.T. Jorissen, rechts de laan van Huize Buitenzorg naar de Rijksstraatweg. Het witte huis rechts op de foto (Rijksstraatweg 84 te Haren) staat er nu nog (foto's Groninger Archieven)

der) in 1895 de woning. Op 10 oktober 1905 bericht de Nieuwe Provinciale Groninger Courant het volgende: "Haren, 7 oktober. Hedennacht omstreeks 1 uur ontstond door een onbekende oorzaak brand in de villa Buitenzorg, even buiten de kom van ons dorp, eigenaar de heer L. Jorissen en bewoond door de heer Van Welie, en het achterste gedeelte, zijnde een boerderij, bewoond door den moesker Kapma. De brand is ontstaan bij Kapma, welke, evenmin als de heer Van Welie, zeer weinig van zijn inboedel heeft gered. De bewoners moesten in allerijl het brandende huis verlaten, zoodat ze dan ook midden in den nacht bijna naakt op straat stonden. Velen der inwoners van Haren hebben niets van den brand vernomen, omdat niet aan de brandklok is getrokken, zodat het gerucht van brand door de een aan de ander werd verteld. Toen we van morgen eens een kijkje namen, vonden we alleen nog de rokende puinhopen. Alles is verzekerd."

In 1916 vindt nog een houtverkoop plaats van 50 zware iepenbomen die aan de zuidzijde van de oprijlaan van het voormalige Buitenzorg staan. Het enige wat nu nog rest van Huize Buitenzorg is een waterput in het weiland, nauwelijks zichtbaar vanaf de Rijksstraatweg, en een paar statige bomen langs de rand van het weiland.

Tot slot van de excursie krijgen de deelnemers een boekje mee met alle kaarten en foto's (foto Hein Bekenkamp)

Schoolfoto Glimmen

In het kader van mijn onderzoek naar de fam. Veening, kreeg ik een fraaie oude schoolfoto toegestuurd, van de openbare lagere school in Glimmen, waarschijnlijk genomen in 1906, toen dit nog de enige school in Glimmen was

Mijn grootvader was Gerrit Veening (1858-1942) en hij woonde samen met zijn vrouw Jeichien Vrieling (1863-1930), in en naast 'de Burgt' oftewel 'Huize Glimmen', waarbij Gerrit zich ontwikkelde van timmerman en tuinier tot een soort rentmeester, waarvoor hij ook geridderd is.

Zij kregen 13 kinderen, waarvan er 5 op deze foto terug te vinden zijn:

op de tweede rij van onder:

- meteen naast de juf: Jantje Veening (1894-1981), later gehuwd met Gerrit Vrieling (1896-1985) en woonachtig in het bekende witte boerderijtje aan het begin van het Quintusbos.

- in het midden staan 2 donkergeklede broertjes naast elkaar: links Albert Hendrik (1898-1985), mijn vader, overleden in Groningen.

- naast hem zijn oudere broer Gerrit Veening (1896-1986), overleden in Bedum.

- 2 verder naar rechts, staat een meisje in een halfwitte jurk: Geertje Veening (1897- 1951), overleden in Almelo;

- in rij 3 van onderen staat ook in een halfwitte jurk, precies tussen Gerrit en Geertje en 2 plaatsen naast het meisje met het schoolbord: Hillechien Veening (1900-1985), overleden te Hoogeveen.

Ik heb geen idee wie de leerkrachten waren en weet ook niets over de andere kinderen. Daarom hoop ik via Old Go nog wat extra informatie te vinden over deze foto. Ik hoop dat u de foto kunt laten zien aan andere ex-Glimmenaren, zodat de foto wat verder ingevuld kan worden.

Bij voorbaat dank, met een hartelijke groet uit Arnhem.
Jan G. Veening (adres bij de redactie bekend)

Raadsels Jan Pauwels Veldman

74.

Midden in de ruime plassen
Is een laars die geen wil passen
Die voorhand noch voeten wijkt
En naar wien geen laars gelijkt

Tot een schrik voor vriend en buur
Spuwt hij somtijds louter vuur
Eenmaal 's werelds heer geweest
Thans om roovers slechts gevreesd

74: Italië op de kaart van Europa

Tegeltableaus Groninger buitenschool

De Groningse Buitenschool werd in 1953 gebouwd en is ontworpen door J.H.M. Wilhelm, architect Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting. Naast lokalen en lighal, had het een centrale hal met eetzaal, keuken en doktersruimte. Ook de woning van het schoolhoofd ontbrak niet. Al deze gebouwen van één bouwlaag omsluiten een groot grasveld en zijn ontworpen in een moderne stijl van wederopbouw. Elke klasseneenheid werd voorzien van een mozaïek, dat Jaap Wilhelm samen met zijn kinderen thuis had vervaardigd.

De school is gelegen in het zuidelijke deel van Appèlbergen, tegen de Zuidlaarderweg aan. Zieke kinderen uit de stad kwamen elke dag met een bus naar de school, voor lessen en om aan te sterken. Hierbij werd veel buiten lesgegeven en gespeeld.

Na de lunch werd er geslapen in de lighal, die, behalve een dak en een zijwand, open was naar de elementen. De kinderen sliepen daar op stalen rustbedden, ook bij winterdag.

Nadat de kinderen waren aangesterkt gingen ze terug naar hun eigen school om plaats te maken voor een nieuwe lichte kinderen. In de buitenschool was plaats voor 120 leerlingen.

De gebouwen van de buitenschool staan er nog steeds. Een deel van de gebouwen was jaren in gebruik als pension. Nu is het complex in het bezit van "Coöperatie De Buitenschool U.A.". In het juninummer van 2021 zullen we meer aandacht schenken aan De Buitenschool.

Bronvermelding: Maria Staal, Wederopbouwarchitectuur"

- *Onderhoud*
- *Reparatie*
- *Advies*
- *Verkoop*
- *Alle grote merken*
- *Gratis halen en brengen*
- *Al meer dan 75 jaar*

De Gazonmaaier Haren

Uw specialist in gazon-, zit- en robotmaaiers!

050-5345120 www.gazonmaaier.nl

Mokken LAMINEREN **CANVAS**
PRINT AFWERKING *Kleding*
STANSEN **DRUK**
Ontwerp **GEBORTE** **SIGN**
BANNERS **HUWELIJK**
INBINDEN

GVA

PRINT • DRUK • SIGN

G. VAN ARK | HAREN

KERKSTRAAT 32, HAREN | 050 - 534 74 47 | INFO@DRUKKERIJVANARK.NL